

**Leesverslag** Jean-Michel Oughourlian, *The Mimetic Brain* (East Lansing: Michigan State University Press, 2016).

Michael Elias

Over een periode van anderhalf jaar heb ik dit boek, met enige tussenpauzen, bestudeerd. Om het betoog beter te kunnen volgen maakte ik er een uitgebreid leesverslag bij, van 32 pagina's – niet iedereen zal tijd hebben dit naast de drie andere stukken voor onze bijeenkomst te lezen. Onderstaande tekst is geen samenvatting van het boek, maar mijn persoonlijke invulling van wat ik belangrijk vond om te noteren. Aan passages waarvan de inhoud me overbekend voorkwam, die me minder interesseerden of die uitgebreid verwezen naar mij onbekende psychologen heb ik weinig woorden besteed, terwijl de pagina's die me interessant leken of die ik beter kon vatten door ze in mijn eigen woorden weer te geven, uitgebreider worden weergegeven. Ik volg zeer schools de indeling van de hoofdstukken, waarvan ik de titels ten behoeve van degenen die het boek hebben aangeschaft, in het Engels heb laten staan.

\* S = schrijver (Oughourlian)

\* Tussen [ ]: mijn toevoegingen

\* *Desire* is soms vertaald als 'begeerte', soms als 'verlangen'.

\* Vanaf het einde van hoofdstuk 11 ben ik als vertaling van het (in het Engels ongebruikelijke) *otherize* het eveneens ongebruikelijke 'anderen' als variant gaan bezigen.

## Inhoud

|                                                                               |    |
|-------------------------------------------------------------------------------|----|
| THE MIMETIC BRAIN .....                                                       | 2  |
| Preface .....                                                                 | 2  |
| Introduction .....                                                            | 2  |
| PART I Towards a Mimetic Anthropology.....                                    | 3  |
| Chapter 1 Contagious Desire.....                                              | 3  |
| Chapter 2 The Precursors .....                                                | 4  |
| Chapter 3 Some Contemporaries.....                                            | 5  |
| PART II A Psychiatry of the Three Brains .....                                | 5  |
| Chapter 4 Interdividual Psychology .....                                      | 5  |
| Chapter 5 Psychological Time and the Nodal Points <i>N</i> en <i>N'</i> ..... | 6  |
| Chapter 6 The Three Brains .....                                              | 7  |
| Chapter 7 The Three Possibilities of the Interdividual Rapport.....           | 8  |
| Chapter 8 Classical Nosology .....                                            | 9  |
| PART III An Essay in Mimetic Nosology .....                                   | 10 |
| Chapter 9 Figures of the Other in Normal Experience.....                      | 10 |
| Chapter 10 Figures of the Other in Neurotic Experience.....                   | 13 |
| Chapter 11 Figures of the Other in Psychotic Experience .....                 | 15 |
| Chapter 12 Mood disorders .....                                               | 23 |
| Chapter 13 Diseases of Desire .....                                           | 25 |
| PART IV The Dialectic of the Rational, Emotional and Mimetic Brains.....      | 29 |
| Chapter 14 The Mimetic Mechanism.....                                         | 29 |
| Chapter 15 Some Clinical Studies.....                                         | 30 |
| Conclusion.....                                                               | 30 |

# THE MIMETIC BRAIN

## Preface

S geeft een overzicht van zijn leermeesters en collega's tot en met René Girard. Als psychiater zit hij inmiddels vijftig jaar in het vak. De titel van zijn eerste 'mimetische' boek werd hem aangereikt door Michel Serres, die een variatie op *A streetcar named desire* suggereerde. Het werd *Un mime nommé désir*.

Bij elke nieuwe patiënt die S behandelt, zijn de kaarten hetzelfde, maar het spel is altijd anders. Een (jonge) psychiater heeft een template nodig dat het mogelijk maakt zin te maken van wat hij ziet – anders wordt hij angstig. Verwijzingen naar de fenomenen die hij observeert, moeten begrijpelijk gemaakt worden. Wat we zien is altijd waar in zekere zin en incompleet in andere zin. Dit boek wil een handreiking zijn bij een nieuwe manier om dingen te zien. [Is dit een allusie op *Ways of seeing* van John Berger?]

## Introduction

Vroeger dachten wetenschappers en filosofen dat oordeel en keuzemogelijkheid bovenal werden bepaald door formeel redeneren, de voornaamste taak van de *cortex cerebri* 'hersenschors'. Emoties werden met achterdocht bejegend. Ontologie en denken waren nauw met elkaar verbonden. Dat is de basis van *Cogito ergo sum*. De cortex werd ook als de zetel van de herinnering beschouwd. Later zou Freud beweren dat het geheugen verdeeld is in een bewust deel en een duidelijk daarvan gescheiden, onbewust deel waarvan de rol enigszins was als de Griekse Olympus, waar de lotgevallen van mensen werden beslist.

I In dit boek noemt S het corticale, rationele brein het *eerste brein*, een term die te verantwoorden is op zowel historische als anatomische gronden, aangezien neurologen het als eerste ontdekten, door in het bijzonder de zones te isoleren van motorische functie, gevoeligheid, taal en de vijf zintuigen. Een eerste revolutie in de neurologie en psychiatrie vond plaats door de ontdekking van Antonio Damasio: het archaische (of reptielen-) brein, vertegenwoordigd door

II het limbische systeem, het 'emotionele', dat S het *tweede brein* zal noemen. In vele publicaties over emotionele intelligentie kwam naar voren dat het eerste brein zonder een permanente symbiose met het tweede brein geen verantwoording kon afleggen voor iemands normaal gedrag. Rationaliteit en emotionaliteit vormen een koppel.

III Het lijkt er evenwel op dat een derde entiteit een beslissende rol speelt in onze psychologische gesteltenis. Het gaat hier om relatie, reciprociteit, mimeticisme. Sinds het midden van de jaren negentig weten we dat mensen zijn uitgerust met een neuronaal apparaat dat op het meest basale niveau in relatie gaat met anderen, nog voor gedachten en emoties in zicht komen: het spiegelsysteem. Anatomisch maken ze deel uit van het rationele en emotionele brein. S spreekt hier van het *mimetische of derde brein*.

Het centrale argument in dit boek: deze relationele, imitatieve functie is de drijvende kracht achter de emotionele en cognitieve functies. Voordat we van onze rationele capaciteiten gebruik maken, absorberen we veel meer direct en mimetisch informatie; ons spiegelsysteem verschaft ons daartoe toegang. Er is een gedeeld netwerk van spiegelneuronen. Sensaties, pijn en emoties die anderen laten zien, kunnen worden meegevoeld door anderen. Viktor Gallese: menselijk denken en redeneren kunnen zelfs afhangen van deze pre-rationele, pre-

linguïstische simulaties. Girard verbond imitatie met rivaliteit (wat Gabriel Tarde niet had gedaan).

Het verschil met vroegere aanzetten is dat S's theorie niet uitgaat van twee subjecten die samenkomen, maar dat de relatie en de interdividuele betrekking in iedere pool creëren wat 'zelf' of 'subject' genoemd kan worden. Bovendien gaat het S om mimetische relaties *in het heden* en niet om de opvatting dat relaties in de vroege jeugd vertrekpunt zijn voor wat er plaatsvindt in het leven van een volwassene. *Reenactment* is volgens S een illusie: omdat mimetische rivaliteit een universeel mechanisme is, zal elke nieuwe rivaliteit in elke relatie altijd verschijnen als een *enactment* van een vorige.

Volgt de anekdote van een beroemde psychiater die collega's vertelt over een kind dat de *nurse* alleen stil kreeg door hem te masturberen. Wat zou er later met dat kind gebeuren? De collega's suggereren: wrok jegens de moeder, excessief masturberen op latere leeftijd, niet in staat tot het aangaan van relaties met de andere sekse, moeilijkheden op zijn werk etc. De psychiater: 'Dat kind was ik.'

Boris Cyrulnik gaat dezelfde kant uit: we zijn niet verdoemd en veroordeeld, het leven kan zich altijd ontwikkelen op een onverwachte en soms positieve manier. De meest hardnekkige obstakels hoeven niet gebeurtenissen in het verleden te zijn, maar eerder de oppositie die gevormd wordt door tegenwoordige mimetische rivalen, wier begeerten wij imiteren zonder het te realiseren.

Overzicht inhoud boek.

## **PART I Towards a Mimetic Anthropology**

### **Chapter 1 Contagious Desire**

Stendhal gebruikt het woord *vanité* voor alle vormen van kopiëren en imiteren, in pejoratieve zin. Het subject wordt verscheurd door de meest onderworpen eerbied en de meest intense boosaardigheid: haat. Jaloezie en afgunst zijn nauwelijks meer dan traditionele namen voor interne mediatie; ze vooronderstellen een drievoudige aanwezigheid van object, subject en een derde persoon. Nietzsche en Scheler spraken van ressentiment. Het prestige van de mediator wordt verleend aan het object van de begeerte en geeft het een illusoire waarde. Telkens is de Proustiaanse begeerte de triomf van de suggestie op de indruk – van wat de ander wil dat we zien op hetgeen we waarnemen. Er is dus geen objectiviteit van waarneming, het gaat altijd om de weerkaatsing van verlangen, ten gevolge van een directe suggestie van de ander of een culturele of algemene suggestie. Vgl. het tiende gebod - de ezel is nu een auto. René Girard legt elke romanschrijver uit met behulp van een andere romanschrijver: van Stendhal naar Proust naar Dostojewski. In S's analyse verschijnt begeerte als veroorzaakt en versterkt door een verbod, terwijl het in werkelijkheid consubstantieel is met rivaliteit.

Verbod is slechts de manifestatie van de macht van de rivaal die het object verbiedt.

Begeerte heeft om te bestaan dus rivaliteit nodig en verboden om te worden versterkt. De begeerte is echter niet slechts gericht op wat een ander heeft, maar op wie hij of zij is. Dit noemt Girard metafysische begeerte. En naarmate de rol van het metafysische in het begeren groter wordt, neemt die van het fysieke in betekenis af. Dat verklaart de vermindering van seksueel plezier in de meest vergevorderde stadia van ontologische ziekte. Emma Bovary kent het nog, want haar verlangen is niet erg metafysisch. Maar bij Stendhals *vaniteux* neemt het af, bij Proust is het bijna verdwenen, en bij Dostojewski is er geen sprake van. Zo is er dissociatie tussen plezier en begeerte. Begeerte is niet te reduceren tot het zoeken naar plezier. In *Jenseits des Lustprinzips* voert Freud het doodsinstinct op, vgl. *Des choses cachées*, boek III.

In Chapter 13 'Diseases of Desire' zal S laten zien hoe begeerte volkomen gedissocieerd kan raken van instincten, noden en concrete lichamelijke genoegens. Verder valt op te merken dat begeerte mislukt als het slaagt, d.w.z. zodra het begeerde in bezit is gekomen. De ontlusterde held kan dan een ander, door zijn bemiddelaar aangewezen, object kiezen of zich op een andere mediator richten. Dat hangt uitsluitend af van de afstand die de held van zijn mediator scheidt. Als die klein is, kan de mediator zelf gaan twijfelen en trillen op zijn voetstuk. Bij dubbele mediatie wil iemand niet zelf een bepaald object hebben, maar wil hij het niet in de handen van een ander zien, zelfs als hij daar geen voordeel bij heeft. Onze wereld is gevuld met modellen die vaak rivalen zijn, en met rivalen als modellen – vandaar het geweld en de instabiliteit.

Een bijzonder geval van dubbele mediatie is koketterie: een driehoek van minnaar, beminde en het lichaam van de beminde. Seksueel verlangen is evenals andere triangulaire verlangens altijd besmettelijk. Van besmetting is sprake wanneer een tweede begeerte zich vasthecht aan eenzelfde object als een originele begeerte. Het imiteren van de begeerte van een minnaar betekent *jezelf begeren*, dankzij de begeerte van de minnaar. Maar het is ook de begeerte naar zichzelf – of het geven van de indruk daarvan – om de mimetische begeerte van een minnaar naar zich toe te trekken. Dat manifesteert zich vaak in onverschilligheid, opgevat door de minnaar als fascinerende autonomie, zodat de beminde goddelijk wordt. Een rollenspel dus. Het in scène zetten van begeerte voor zichzelf, het opvoeren van onverschilligheid en het verleiden van de ander zijn gebaseerd op veinzen, het geheim van succes. Men verhuult de begeerte die men voelt en wendt een begeerte voor die men niet voelt. Men moet liegen. Macchiavelli zou er zich niet voor schamen dit te claimen. 'We zijn ongelukkig', zegt Stendhal, 'omdat we ijdel zijn', wat wil zeggen dat we een speeltje van mimetische begeerte zijn.

#### *Enkele klinische casus*

S pakt een cakeje terwijl een patiënt juist dat cakeje wilde hebben. Het nam toe in waarde door het gebaar van de psychiater. - Arme mensen hebben nog behoeften, rijke alleen begeerten. - Mensen zien niet dat de begeerten die ze als de hunne beschouwen, in feite van de begeerte van een ander zijn gekopieerd. - Voorbeeld van huwelijksproblemen, waarvoor patiënte is samenwerking met S een imaginaire verhouding creëert, waardoor de passie van de echtelieden toeneemt. - Een vrouw die een andere vrouw (in de liefde) vernedert zonder in de gaten te hebben dat ze haar eigen vernedering door een andere vrouw kopieert.

## **Chapter 2 The Precursors**

### *Een onverwachte voorloper: Spinoza*

Spinoza had al oog voor de mimetische rivaliteit, zoals blijkt uit de *Ethica*. Met de biologische complexiteit van de mens correspondeert een mentale complexiteit. Het (Latijnse) *mens* omvat voor hem zowel het rationele als het emotionele brein. Naast de primaire affecten (vreugde, verdriet) plaatste hij een derde: begeerte. Een individu dat vreugde of droefheid ervaart, ervaart een begeerte in reactie op het affect dat hij voelt. Zijn *conatus* 'neiging' [het Hebreeuwse *jetser*?] drijft hem om een van deze affecten sterker of zwakker te beleven. De *conatus* van de wereld waarin men wordt ondergedompeld, is sterker dan die van het individu. Men wordt aangedaan door verdriet bij het zien van een verdrietig mens en je wilt er vanaf alsof het je eigen verdriet is: dat is medelijden. Bij S begint alles juist in het derde brein, en niet zoals Spinoza meende, bij de affecten.

### *Een onbewuste voorloper: Freud*

In zijn *Beiträge zur Psychologie des Liebeslebens* richt Freud zich op de vier parameters die een rol spelen bij de keuze van een man voor een liefdesobject. (1) Hij wil de vrouw weghalen van een rivaal. Zelfs een vrouw die aanvankelijk onaantrekkelijk voor hem is,

transfigureert erdoor tot een begeerlijk wezen. (2) De vrouw is een hoer; de vele rivalen maken haar begeerlijk. (3) Ze is het liefdesobject van hoogste waarde, hyper integer, de enige die te beminnen is – en daarom zeer begeerlijk. (4) De vrouw is te redden – niet zoals Freud meent uit deugdzaamheid, maar om alle rivalen uit te schakelen en om voor zichzelf te houden het lichaam... dat door zovelen wordt begeerd. Aangezien spiegelneuronen nog niet waren ontdekt, bleef de mimetische theorie voor hem onbewust.

## Chapter 3 Some Contemporaries

### *De bijdragen van de ontwikkelingspsychologie en Andrew Meltzoff*

In 1977 publiceerden Meltzoff en Moore experimentele resultaten van het onderzoek naar pasgeborenen, die gezichtsbewegingen imiteerden. In 1997 volgde een overzicht van wat anderen daarover gevonden hadden. In 2008 verklaarde Meltzoff in Parijs dat de connectie tussen het zelf en anderen bij mensen functioneel is vanaf de geboorte, dat zij leren door imitatie en dat zij dus niet hoeven te leren om te imiteren - conform Aristoteles en contra Piaget, die van mening was dat imitatie het gevolg was van representatie en leren. Men krijgt de indruk dat de jonggeborene de ander en zichzelf als een eenheid ervaart, vervolgens als een andere ik, en later als anders dan ik. Het gebeurt door de kracht van de ogen.

Vervolgonderzoek liet zien dat ook intenties worden nagebootst: bijzonder belangrijk voor de mimetische theorie.

### *Spiegelneuronen*

In 1996 deed het team van Giacomo Rizzolatti (waaronder Vittorio Gallese) een nieuwe ontdekking: uit PET en MRI scans bleek dat bij het uitvoeren van handelingen een bepaald aantal neuronen wordt gemobiliseerd – maar ook bij mensen die daarnaar kijken is dat het geval. Vandaar dat men ging spreken van spiegelneuronen. Zelfs bij het observeren van intenties is dat zo. Emoties lijken onmiddellijk gedeeld te worden. Dezelfde neurale circuits die onze eigen handelingen, intenties en emoties onderbouwen, doen dat ook bij onze capaciteit om die van anderen te herkennen en te identificeren. Geïncarneerde simulatie. Soms wordt activiteit bij spiegelneuronen niet alleen door observatie, maar ook door geluid voortgebracht. Het menselijk brein schijnt een fundamenteel mechanisme te bevatten dat ons in staat stelt om een ervaringsbegrip te hebben van andermans geest: *intentional attunement*. Er is de vergelijking getrokken dat breinen met elkaar verbonden zijn als door WiFi. Daartegen bracht Christian Keysers in dat het menselijk spiegelsysteem op dezelfde wijze op een glas wijn dat een robot pakt reageert als op een mens die dat doet.

Samenvattend:

- \* Imitatie is de eerste link, het vertrekpunt voor intermenselijke relaties.
- \* De mimetische eigenschap van het brein, gerepresenteerd door spiegelneuronen, ligt aan de oorsprong van empathie, waardoor het decoderen van emoties en gevoelens mogelijk wordt.
- \* Door dit aangeboren mimetische mechanisme kan het menselijk brein alles leren, begrijpen en integreren wat door de ander wordt aangeboden. Het bevestigt inzichten van Aristoteles, Spinoza en Girard.
- \* Het spiegelsysteem van een toeschouwer reflecteert de intentie van de actie waarvan hij getuige is, zelfs als die niet wordt afgemaakt.

## PART II A Psychiatry of the Three Brains

### Chapter 4 Interdividual Psychology

Toen René Girard in 1961 met zijn theorie over de mimetische kwam, moesten de experimenten van Meltzoff nog beginnen en voor S is het opmerkelijk om deze

psychologische en antropologische theorie dertig jaar later te zien resoneren in het onderzoek naar spiegelneuronen. Het betekent dat we deze disciplines op een radicaal nieuwe manier moeten doordenken.

*Van Mesmers fluidum naar mimesis*

S verbindt mimesis met de theorie van Franz Anton Mesmer (die gebruik maakte van hypnose) en Leonhard Euler in de 18<sup>de</sup> eeuw. Aantrekking en afstoting wilde Mesmer verklaren door een universeel fluidum aan te nemen, afkomstig van de sterren en stromend door elk menselijk wezen.

*Naar een nieuwe metapsychologie*

S trekt een vergelijking met de zwaartekracht en stelt dat in de psychologie begeerte beweging is en vice versa. Er is 'besmetting'. Menselijke interactie is gebaseerd op reciproke imitatie. Als ik mijn hand uitsteek, verwacht ik dat de ander dat ook doet – zo niet, dan is er een probleem, vgl. wat Girard hier over schreef in *The One by Whom Scandal Comes*.

Menselijk verlangen is niet langer het verlangen-van-het-zelf, maar het zelf is het zelf-van-verlangen. Eugene Webb sprak van *The self between*.

De nieuwe metapsychologie kan de psychologie in een nieuwe ruimte brengen: het knooppunt *N* vertegenwoordigt de claim van het zelf, eigenaar te zijn van zijn verlangen; bij knooppunt *N'* is de claim dat het eigen verlangen voorafgaat aan dat van een ander.

## Chapter 5 Psychological Time and the Nodal Points *N* en *N'*

Hoe kunnen we ons voorstellen wat er gebeurt op die knooppunten? Het zelf kan op punt *N*, in het banaalste en normaalste geval, niet overleven tenzij het er van overtuigd is, de eigenaar van het eigen verlangen te zijn. De simpelste oplossing is: de alteriteit van het verlangen die het constitueerde, te vergeten en te bedenken dat dit verlangen werkelijk tot het ego behoort. Vergeten klopt feitelijk niet, want dan wist je eerst iets, terwijl het hier feitelijk om actieve miskenning gaat, hoewel op dit niveau vredig en niet vijandelijk.

Verlangen *D* verwijdert mimetisch de geboorte van verlangen *d*, dat op zijn beurt *s* genereert. Zo geschiedt het feitelijk. Die sequentie heeft evenwel op psychologisch niveau geen betekenis, omdat zij zich ontplooft buiten de kennis van de protagonist om. Wat 'het zelf *s*' echter ervaart, is een omgekeerd proces waarvan de ontplooiing de psychologische tijd constitueert. Daarin verklaart 'het zelf *s*' zichzelf de drager en eigenaar van verlangen *d* op knooppunt *N*, waarbij verlangen *d* een steen des aanstoots wordt, gevolgd door de ontdekking dat verlangen *D* er identiek aan is en betrekking heeft op hetzelfde object - waarvan de posterioriteit op knooppunt *N'* zal worden bewezen. Op *N'* zal verlangen *d* beweren er eerder te zijn geweest dan verlangen *D*, zodat 'het zelf *s*' dat in feite het zelf-van-verlangen-*d* is, luid en helder het bezit zal claimen van de twee verlangens *d* en *D*. Deze hele psychologische sequentie zal een nieuwe tijd constitueren, psychologische tijd, de tijd van het geheugen, de enige tijd die betekenis heeft voor de subjectiviteit van menselijke wezens, die waar lijkt, in overeenstemming met de werkelijkheid.

In de fysieke tijd, de historische werkelijkheid gaat het anders: van *D* naar *d* naar *s*. De intelligentie heeft er toegang toe door de erkenning van de anterioriteit van het verlangen van de ander, van de voorrang die het op mijn eigen verlangen heeft en vervolgens van het niet-eigendom van 'mijn' verlangen. Reizen in psychologische tijd is anders dan reizen in fysieke tijd. Wijsheid bestaat er bij 'de groten' in dat men zich realiseert: wat het geheugen rapporteert is precies het omgekeerde van wat feitelijk gebeurde. Het erkennen van de alteriteit van mijn verlangen leidt tot vrede en wijsheid. Omgekeerd leidt de miskenning daarvan tot allerlei psychopathologische syndromen. Vergelijk Proust over de zoektocht naar de verloren tijd en het herwinnen daarvan. Mensen denken dat het geheugen een opslagplaats is voor herinneringen, maar een essentiële functie is het vergeten van 'de genese van het verlangen'.

### *Vier soorten imitatie*

De vier vormen van mimesis hebben betrekking op

- (a) de verschijning, in Platoonse zin; vgl. het schilderij van de Mona Lisa, met slechts een deel van de eigenschappen van de 'echte vrouw';
- (b) bezittingen (Bandera's *mimesis conflictiva*, Girards *mimésis d'appropriation*);
- (c) het zijn (identificatie- stel dat Oedipus' vader had gezegd 'jongeman, ik ben oud genoeg om je vader te zijn, laat me s.v.p. passeren);
- (d) de begeerte van de ander (doet een begeerte in de leerling ontwaken – literaire roem bijvoorbeeld).

### *Myself Is an Other*

De alteriteit van ons verlangen betreft onze menselijke conditie. Het miskennen ervan staat voorop en is noodzakelijk bij het handhaven van het zelf in zijn bestaan. Erkenning van de alteriteit is een moeizame onderneming, vol obstakels, maar de sleutel voor mentale gezondheid, voor geluk en wijsheid. Miskenning kan tot neurose of psychose leiden. In de tuin van Eden blaast God zijn verlangen in klei en schept de mens, die volledig gedrenkt is Gods alteriteit – de reden waarom hij geschapen werd. In het beeld van God, die hem vanaf het begin inschreef in de ruimtelijke dimensie van universele mimesis en natuurlijk is er een wonderbaarlijk verlies aan informatie. Dan schept God de vrouw van een 'zijde' van Adam: zij is geheel gemaakt van alteriteit. S ziet de misère van de menselijke conditie in de moeilijkheid om de alteriteit te accepteren van het eigen zijn: dat ik zelf een ander ben, en dat deze ander die mij constitueert, er eerder is dan ik. De menselijke tragedie komt voort uit de ontkenning te zijn geschapen door het verlangen, de adem van God, uit niets (of stof) en dagelijks te worden herschapen door het verlangen van de ander. Wij strijden daartegen en claimen originaliteit.

Verlangen of begeerte (mimetisch van aard) is radicaal te onderscheiden van *need* 'behoefte', van instinct, en van *drives* 'drijfveren', die er zelfs door onderdrukt kunnen worden. Er is geen begeerte zonder rivaliteit – en omgekeerd. Maar bij degenen die leren hoeft begeerte niet erg rivaliserend te zijn. De docent onderwijst en de leerling leert, wat goed gaat totdat de student het gevoel heeft dat hij de meester heeft ingehaald. Dan kan rivaliteit ontstaan op *N* met neurotische razernij en op *N'* met wanen.

*Samenvattend*: menselijke wezens zijn speelbal van mimetische mechanismen, van rivaliteiten die ontstaan uit imitaties. Dat alles geschiedt op het niveau van de interdividuele betrekking, die we onder de naam 'derde brein' individualiseren. Deze destructieve, veeleisende, rivaliteitsmechanismen drukken de weigering uit om alteriteit te herkennen; ze kleden zich in sentimenten, razernij of koudheid en andere emoties van het *tweede* brein. En ze trekken politieke, religieuze, filosofische, ethische rechtvaardigingen en rationalisaties aan van het *eerste* brein. De basismechanismen worden verhuld door mythologieën, allegorieën en oogverblindende ingewikkeldheden van filosofen en psychologen door de eeuwen heen: met alle mogelijke middelen probeert de cultuur ons te beschermen voor het reële, van de erkenning van onze alteriteit. De Griekse mythologie transformeert menselijke rivaliteiten tot godenstrijd op de Olympus. Ook de psychoanalytische mythologie maskeert, verhult, verleukt de elementaire, banale en nogal onaantrekkelijke en herhalende mechanismen die ons manipuleren. Daarom zal de lezer in dit boek de indruk krijgen, schrijft S, 'dat ik altijd hetzelfde zeg, omdat ik niets uitvind.'

## **Chapter 6 The Three Brains**

### *Het eerste brein: cognitief en rationeel*

In de oudheid werd er weinig belang gehecht aan het brein. In het oude Egypte werd het hart beschouwd als de zetel van waarneming, kennis en van de ziel. Daarom werd bij de

mummificatie van de farao zijn brein verwijderd via de neus, terwijl zijn hart nauwkeurig werd bewaard. Aristoteles dacht dat het hart kennis en perceptie beheerste. In zijn systeem was de functie van het brein om de passies van het hart te koelen. S vermeldt nog andere opvattingen, van Leonardo da Vinci, Descartes. In de 18<sup>de</sup> E begon men het brein eigenschappen toe te kennen die tot dan toe aan de ziel werden toegedacht. Freud maakte het onderscheid tussen bewust en onbewust geheugen, waarbij het onbewuste niet louter vergeten betrof, maar werd gevormd door het actief onderdrukken van traumatische herinneringen, die een rol spelen in ieders leven.

Plato wist dat hij met zijn brein dacht en niet met zijn maag of benen. Maar de artsen van de Griekse oudheid suggereerden reeds de mogelijkheid van een ander brein en relativeerden de onafhankelijkheid van de redelijkheid. Hippocrates en Galenus wezen op de seksuele organen, met name bij de vrouw (hysteria). Eeuwenlang bracht de demon geesten op een dwaalspoor. Maar toen was er de ontdekking van emotionele intelligentie aan het eind van de 20<sup>ste</sup> E., beginnend met het werk van Antonio Damasio.

*Het tweede brein: emotioneel en affectief*

De studie van spiegelneuronen kwam nauwelijks tien jaar na die van het limbische (emotionale) brein op gang. De menselijke eigenschap 'empathie', de gevoeligheid voor het lijden van een ander, is lang verwaarloosd in onderzoek. Psychologie en sociologie zijn, zoals S in 1982 al stelde, onlosmakelijk verbonden; ze vormen één wetenschap. Het idee van emotionele en sociale intelligentie werd snel gepopulariseerd: het eerste en tweede brein interageren voortdurend.

*Het derde brein: mimetisch en relationeel*

Langs een ander pad kwam Damasio bij hetzelfde uit als Girard, Oughourlian en Lefort. Het zelf wordt voortdurend herschapen door het mimetische mechanisme binnen de interdividuele betrekking. Freuds idee van *id* zit al vanaf het begin vol met alteriteit. De spiegelneuronen initiëren de acties van de twee breinen. Het moment is gekomen om hier van het derde brein te spreken. Dat zal tot de constructie van een nieuwe antropologie leiden en tot het begrijpen van psychologische en psychopathologische constitutie als resulterend uit de interactie en de balans van de drie breinen. Er zijn hier raakvlakken met het werk van Lacan.

## **Chapter 7 The Three Possibilities of the Interdividual Rapport**

Mimetische begeerte ontstaat op het niveau van de interdividuele betrekking.

*Model, rivaal of obstakel*

Er zijn niet twee soorten mensen: gezonden en zieken. Ze zitten op een continuüm van wat beschouwd wordt als de norm en van wat daarvan afwijkt. Als begeerte de ander aanneemt als model zonder rivaliteit, is er leren en vriendschap. In het laatste geval imiteert men elkaar wederzijds, zit men 'op dezelfde golflengte'. Zo ook is er bij leren positieve emotie: bewondering of liefde voor de leraar.

Wanneer het model echter een rivaal wordt, rijzen er problemen. Het is de situatie waarin iemand naar de psychiater komt. S: de klinische uitdrukking van mimetisch verlangen is rivaliteit. Nooit zal iemand bij mij op spreekuur komen en zeggen, 'Ik heb een probleem, ik imiteer mijn vriend Piet.' Nee, hij zegt: 'Ik heb een probleem met mijn beste vriend van wie ik me realiseer: het is een schurk, want hij probeert me het meisje van mijn dromen te ontnemen.' Zijn vergetelheid leunt op het feit dat zijn verlangen mimetisch is – en dus identiek aan dat van Piet. Dat leidt ertoe dat hij het eigendom claimt en tevens de anterioriteit van zijn verlangen in relatie tot dat van zijn vriend. De patiënt denkt dat Piet hem imiteert in plaats van andersom. Als de rivaliteit begint, is het derde brein reeds gevoed met intellectuele en morele rechtvaardigingen die uit het eerste brein komen. Piet is slecht, hij heeft kwade bedoelingen.

De derde mogelijkheid is dat het model een obstakel wordt. In dat geval zal de begeerte van de discipel om de bezittingen of het zijn van het model te verwerven, radicaal onmogelijk blijken. Stel dat het meisje zegt: 'Ik houd van Piet en je maakt geen kans meer bij mij.' De gewezen vriend Piet wordt dan een onoverkomelijk obstakel, omdat het object van verlangen de overwinnaar heeft gekozen. In de klinische praktijk zien we de verschillende aspecten waar deze situatie op uit kan lopen.

Het eerste en tweede brein worden dus meegetrokken door het derde brein. Al naargelang er sprake is van een model, rivaal of obstakel zijn er effecten op de corticale en limbische breinen, d.w.z. in economische, politieke, morele, religieuze rechtvaardigingen en rationalisaties dan wel in bijpassende emoties, gevoelens en stemmingen. Verschillende figuren in psychologie en psychopathologie.

*Hoe in plaats van waarom*

Wat is de plaats van de individuele constitutie van eenieder in interdividualiteit? Stel: Krishnamurti geeft een lezing in Saanen, Zwitserland. Hij is een wijze die kennis niet voor zich wil houden, maar wil delen. Een open model. Een deel van de luisteraars wordt aangemoedigd in het zoeken naar wijsheid, bewondert de man. In het tweede brein is er affectie en dankbaarheid, het eerste brein wordt gevoed door zijn lessen, in het derde brein blijft hij een model. Een ander deel raakt geïrriteerd en verveeld (tweede brein): hij zegt altijd hetzelfde (eerste brein). In het derde brein heeft hij de positie van rivaal. Weer een ander deel beschouwt hem als zo wijs en briljant dat men nooit in staat zal zijn hem te begrijpen, hem na te volgen, of zijn wijsheid toe te passen. Ontmoedigd raakt men ervan, lichtelijk depressief. De obstakel positie in het derde brein. Waarom de verschillen tussen de drie groepen? Die vraag leidt tot een impasse volgens S. Kijk liever naar wat er gebeurt en probeer dat te verklaren. En ook als er van een zekere predispositie sprake zou zijn door de reproductie van een vorig patroon, dan nog blijft de vraag: hoe dit patroon te veranderen. Daar zal S. aan het eind van dit boek op ingaan.

De waarom-vraag moet worden vermeden om binaire opposities te vermijden (*nature-nurture*, ziel-lichaam) – en bovendien om niet in de val te trappen, op zoek te gaan naar een zondebok, een schuldige. En morele, ethische, logische, filosofische en rationale rechtvaardigingen te vinden voor de mimetisch opgewekte actie.

*Collectieve intelligentie*

De mimetische theorie kan bijdragen aan de discussie over collectieve intelligentie: dat een team superieur is aan de enkeling, dat er door empathie meteen een derde brein is waardoor alle cognitieve en verbeeldende energie in andere breinen tot goede coöperatie kan leiden als er empathie en vrede heerst.

## Chapter 8 Classical Nosology

Tot op heden werden mentale aandoeningen behandeld op basis van het idee dat in een psychose het cognitieve brein slecht functioneert en in een neurose het emotionele brein.

*Psychosen*

Psychosen worden gekarakteriseerd door wanen, door een vertoog over (een deel van) de realiteit dat misleidend is. Vier soorten werden onderscheiden.

(a) paranoïde psychosen, gekarakteriseerd door een enkel *thema*: verzoeken, vervolging, verzinsels, erotomania (de waanvoorstelling dat een beroemd iemand verliefd is op je is) of hypochondrische klachten; of door een enkel *mechanisme*: interpretatie gebaseerd op een secundair mechanisme, intuïtie (iemand gaat zijn huis uit en heeft de intuïtie dat iemand in een auto een spion is en de interpretatie dat hijzelf bespioneerd wordt). Een gesystematiseerde structuur, met interne coherentie.

(b) chronische hallucinatoire psychosen (CHP), op dezelfde wijze te karakteriseren naar *thema* (vervolgung, erotische mystiek) en een enkel *mechanisme* (hallucinaties: auditorisch, olfactorisch en zelfs cenesthetic)

[Uit *Dictionary of Hallucinations*:

The term coenesthesia is indebted to the Greek words *koinos* (communal) and *aisthane sthai* (to notice, to perceive). The introduction of the expression *koine aisthesis* has been attributed to the Greek philosopher Aristotle. The term was reintroduced during the late 18th century in the form of coenesthesia, or coenesthesia (in German *Gemeingefühl*) to denote the "common sensation" or "common general sensibility" arising from the sum of all bodily impressions.

In everyday parlance, coenesthesia is the general feeling addressed by questions such as "How are you?" and "How do you feel?"].

Een betrekkelijk goed gesystematiseerde structuur, door Clérambault beschreven als 'mentaal automatisme'. Het gevoel dat anderen (mensen of organisaties) je gedachten kunnen lezen, de hunne kunnen opleggen. De patiënt geeft commentaar of deelt orders uit met heldere stem die hij alleen kan horen.

(c) schizofrenie, waarbij de diagnose is gebaseerd op drie simpele criteria: meervoudige themata, en mechanismen, volledig incoherent

(d) parafrénie, zeldzaam, vaak verborgen, met één enkel thema of mechanisme.

De klassieke diagnose van psychoses is uitsluitend gebaseerd op de analyse van discourse, d.w.z. van de waan van de patiënt.

Bij neurosen onderscheidt de klassieke psychiatrie (1) obsessieve neurose (smetvrees, compulsief *hoarding*, voetstappen tellen etc.) (2) angstneurose (3) fobische neurose (claustrofobie, agorafobie, angst om uit het raam te springen) (4) hysterische neurose (somatische hyperexpressiviteit). In dit laatste is een dialectiek tussen het eerste en tweede brein te onderkennen.

Het is tijd voor een nieuwe psychiatrie, die psychosen en neurosen niet in een van de drie breinfuncties situeert, maar ze begrijpt door de interactie van alle drie.

## PART III An Essay in Mimetic Nosology

|                                                                                                                           | Model                                                           | Rivaal                                         | Obstakel                                              |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|
| <b>Normale structuur</b><br>De ander is reëel, wordt herkend, maar vergeten; vergeten en stilte bij <i>N</i> en <i>N'</i> | Herkenning van verschil;<br>leren, identificatie, hypnose       | Wraak<br>Afgunst<br>Jaloezie                   | Weigering of substitutie van verlangen                |
| <b>Neurotische structuur</b><br>reële en miskende ander; claim op <i>N</i>                                                | Pathomimia<br>Stigmata<br>Bezetenheid<br>Verering<br>Mythomania | Duivelse bezetenheid en exorcisme<br>Hysterie  | Wrok<br>Psychasthenia<br>Obsessies en dwangmatigheden |
| <b>Psychotische structuur</b><br>Virtuele aangewezen, beschuldigd, verdacht of gehallucineerd; claim op <i>N'</i>         | Parafrénie                                                      | Paranoia<br>Chronische hallucinatoire psychose | Schizofrenie (fragmentatie, verstrooiing)             |

## Chapter 9 Figures of the Other in Normal Experience

### *De ander als model*

Imitatie en identificatie kunnen volstrekt normale mechanismen blijven wanneer het model een model blijft en de imitator geen claim legt op zijn bezittingen, noch op zijn wezen, noch op de anterioriteit van zijn eigen verlangen in relatie tot het verlangen van het model, noch op het eigendom van dat verlangen.

De beroemdste imitators hoeven niet jaloers te zijn op Charles Aznavour of Michael Jackson: slechts voor de tijd dat het duurt om een van hun liedjes te zingen, *worden* zij Aznavour of Jackson; zij imiteren hun model en identificeren zich ermee. Wie politieke figuren imiteert, voegt er een humoristische dimensie aan toe, waardoor het model niet wordt gereproduceerd maar absurd of ridicuul word gemaakt met zijn eigen stem, gebaren, wijze van spreken.

Wat imitatie in het theater normaal maakt, is dat het zichzelf toont voor wat het is. Door enkele malen van karakter, stem etc. te wisselen, laat de imitator zien wat wij voortdurend doen: we halen onze reacties, houdingen en gevoelens uit een 'garderobe van personaliteiten.' Professionele imitators zetten onze alteriteit en multipliciteit neer op toneel.

De rol van het vergeten is goed te illustreren aan de hand van het verschil tussen een bevel en een suggestie. In het eerste geval herinnert men zich dat er in het gehoorzamen geen nieuw zelf wordt gecreëerd, bij een suggestie wordt het verlangen a.h.w. geïnjecteerd in de ander, die kan vergeten van wie de suggestie kwam. Vergeten zorgt voor harmonie in het zelf en houdt het in leven. We zijn slaapwandelaars en vragen ons vaak af waarom we iets deden, we zijn lui i.p.v. de alteriteit van onze verlangens te willen onderzoeken.

Het manifesteert zich in collectieve psychologie. Ieders verlangen smelt in het collectieve verlangen en wordt daarin opgenomen. De 'ziel van de massa' komt in plaats van het ontbonden zelf. Uitdoven van bewuste persoonlijkheid, overheersing van een onbewuste persoonlijkheid, suggestie en besmetting van gevoelens en ideeën in dezelfde richting. De neiging om onmiddellijk gesuggereerde ideeën om te zetten in actie: dat zijn de belangrijkste eigenschappen van een individu in de massa. Niet de wil, maar het verlangen wordt in een vacuüm mimetisch opgevuld. Het onbewuste is de ander, de Ander, of de anderen. Bewustzijn is werk in uitvoering, een kruispunt van informatie, een mimetische draaischijf, een tijdelijk aanwezige alteriteit, een tijdelijk en onstabiel evenwicht. Als de psychologische menigte verstrooid is, komt de vraag op: wat is er gebeurd? Of: 'Hoe heb ik zoiets kunnen doen?' Hoe raakte ik met bloed besmeurd, met mijn kleren gescheurd? Collectieve observaties zijn het meest onbetrouwbaar van alle. Valse herinneringen, confabulatie.

Maar... waarom niet in een staat van ontspannende vergetelheid blijven? Omdat deze status vooronderstelt dat het model altijd een model blijft, terwijl de minste oppositie van de zijde van het model en het onvermogen van het subject om daarmee om te gaan, het model in de ogen van de imitator tot rivaal maakt of tot obstakel, wat tot neurose of psychose kan leiden. Vergeten is een vorm van interdividuele betrekking zoals in Eden, voor de zondeval, die te wijten is aan een evolutie van rivaliteit in mimetische betrekkingen. Vergeten heerst over de vorming van het zelf op het moment dat het gecreëerd wordt. Adam en Eva hadden zeker geen heugenis aan het ogenblik waarop God hen schiep door op het stof te blazen. Zoals wij ons niet de mimetische processen herinneren toen wij werden gekneed door het verlangen van onze ouders, die ons leerden spreken, wandelen, eten en ons maakten tot wie we zijn.

Zodra er rivaliteit is, een oppositie of een obstakel, manifesteert zich een vorm van brutaal ontwaken, dat in Genesis wordt gepresenteerd als een uitdrijving uit Eden en een projectie in de wereld van problemen en conflict.

Rivaliteit of obstakel moeten worden verklaard. Vgl. de toestand in Eden, waar ons verlangen 'behoorde' aan ons; de alteriteit van mijn verlangen en de prioriteit van andermans verlangen moet actief ontkend worden. De paradijselijke staat wordt gekarakteriseerd hetzij door puur

vergeten of door een vreedzame erkenning van het verschil tussen het zelf en het model, en van het eerder zijn van diens verlangen.

Een kind leert taal door de ouders na te bootsen, die daar blij mee zijn, want ze willen gekopieerd worden en uiten vreugdekreten, wat m.m. ook gebeurt in een leraar-leerling situatie. Later zal het kind zijn gebabbel vergeten en op natuurlijke wijze van 'zijn taal' spreken. Hij zal vergeten aan welke ouder, aan welke oudere broer of zus hij die en die uitdrukking dankt. Dit houdt het zelf in een toestand van sereniteit.

Mimesis kan behalve verschijningsvormen (gebaren, gedrag, reacties, uitdrukkingen) ook het *zijn* van het model betreffen. Auteurs spreken in navolging van Freud over 'identificatie'. Identificatie is belangrijk, omdat daarmee conflicten vermeden worden die ontstaat uit toe-eigeningsmimesis: er is troost voor het niet kunnen bezitten van al iemands bezittingen, aangezien men dat model *wordt*. Mooi voorbeeld: leerling zijn in een bepaald handwerk.

#### *Echolalia*

De dokter vraagt: hoe gaat het met u? De patiënt antwoordt: hoe gaat het met u? Vaak is er tevens echopraxia. Als het eerste brein niet werkt door een neurologische ziekte of hypnotische trance, is het derde brein in zekere zin bevrijd van zijn invloed en kan het derde brein niets meer doen dan antwoorden op een suggestie met pure en simpele imitatie. Bij bepaalde neurologische ziekten kan het tweede brein spasmodisch lachen of tranen produceren, zonder enige affectieve of cognitieve betekenis.

#### *Een nauwe relatie tussen de drie breinen*

Geen hypnotiseur kan iemand ertoe brengen hem iets te doen dat zijn fundamentele principes of geloof weersprekt. De drie breinen staan in onderlinge verbinding

#### *De ander als rivaal*

Er bestaat constructieve emulatie, in sport bijvoorbeeld, waar de rivaal de coach is. Zie de film Rocky II, waar een bokser een jongen opleidt, die hem overstijgt en uiteindelijk in een partij van hem wint. In weerwil van het pessimisme dat oprijst uit Girards werk, kunnen we eruit afleiden dat mimetisch verlangen grote daden en gevoelens kan brengen in plaats van wrok. Ook op artistiek niveau kan dit plaatsvinden. Plato zag al dat de schilder een nabootser is van de natuur. Brahms erkende Beethoven als voorloper. Een tegenvoorbeeld: sommige Romantische poëten, die weigerden om (het verlangen van) een model te erkennen en zodoende frenetieke claims op originaliteit legden.

Langzaam kan het van model naar rivaal naar obstakel gaan: begeerte glijdt dan van de erkenning van een inspiratiebron weg naar de claim er anterior aan te zijn. Het zelf kan dit eigenaarschap zo heftig claimen dat het tot een neurose of een psychose leidt. Beide zijn als *stills* uit een bewegende film, bevroren eigenheid. 'Normaal' is het bewustzijn dat de prestaties van het model erkend worden en een uitdaging vormen. In een tenniswedstrijd kan men elkaar wederzijds bewonderen. Voor René Girard waren Freud en Lévi-Strauss zowel bronnen voor inspiratie als emulatie. [De bekende metafoor van] Benoit de Chartres: als ik verder kon kijken, was dat doordat ik op de schouders van reuzen stond. Afgunst en jaloezie verzwakken iemand voortgang. Jaloezie op een rivaal maakt het opmerkelijk genoeg onmogelijk hem goed te imiteren.

#### *De ander als obstakel*

De normale houding is dat iemand afziet van competitie met de ander en zijn verlangen een nieuwe, constructieve draai geeft door de eigen grenzen en die van de samenleving te accepteren. Renunciatie ligt aan de basis van elke hiërarchische samenleving. Wie het in zijn hoofd zou halen Louis XIV naar de kroon te stoten, eindigde in de Bastille.

Op individueel niveau kan een kind nooit zijn eigen persoonlijkheid structureren als hem niet wordt getoond dat de regels geen debat toestaan, dat ze niet onderhandelbaar zijn. Ouders van tegenwoordig vervallen tot rivaliteit met hun kinderen, desastreus voor hun ontwikkeling en dagelijks pijnlijk voor ouders. Het is alsof Adam en Eva, in de tuin van Eden, God vragen om

uit te leggen waarom ze van de boom niet mogen eten. Het laat zien dat rivaliteit altijd het product is van destructureering van de samenleving, uitmondend in het verzwakken of verdwijnen van autoriteit. Vanaf het moment dat autoriteit zich verplicht ziet zichzelf te rechtvaardigen, plaatst de vader zich op het niveau van de zoon en staat hij hem toe met hem te rivaliseren.

In de mythe van Oedipus is er het feit dat Laius in zijn kar zichzelf op het niveau van Oedipus plaatst door hem met een zweep te slaan, waardoor hij voor hem de weg baant om zijn vader te doden. Hij had zichzelf waardig moeten gedragen: 'jongeman, ik ben de koning, oud genoeg om je vader te zijn, ga opzij.' Oedipus zou zich dan nooit op hem geworpen hebben. Laius verloor zijn prestige door autoriteit te vervangen door geweld.

Zo kan geweld niet gebruikt worden tegen een obstakel en dus niet tegen een externe mediator die een regel terzijde schuift. Schuld is de reactie van het tweede brein op mimetisch gedrag van ongehoorzaamheid inzake een verbod, d.w.z. een mimetisch gedrag dat het zicht op het obstakel verloren heeft. Sommige verboden worden echter niet serieus genomen. Je rijdt 's ochtends vroeg op een doodstille weg door een rood stoplicht en wordt aangehouden. 'Zag u het rode licht niet?' 'Jawel, maar ik zag u niet.' Daartegenover staat het geweten, het superego. De Freudiaanse vader is verdwenen, en daarmee het superego.

## Chapter 10 Figures of the Other in Neurotic Experience

### *De ander als een model*

Onder deze kop is het eerste geval *mythomania* oftewel pseudologia fantastica, leugenverhalen vertellen. Iemand presenteert zich als een geslaagd zakenman, identificeert zich met een model. Serieuzer wordt het bij *pathomimia*. Pretenderen ziek te zijn, d.w.z. een slachtoffer. gaat vaak gepaard met zelfmutilatie, al kan dit laatste ook uit een psychose voortkomen. Soms worden dokters gebruikt om de ziekte geloofwaardig te maken.

En dat zijn er de *stigmata*. Zij imiteren de wonden van Christus. Dit zeer zeldzame fenomeen getuigt van de kracht van imitatie en van de absolute eenheid van lichaam en ziel – in tegenstelling tot wat Descartes mag hebben gedacht. Er wordt beweerd dat stigmata pas voorkwamen na de 13<sup>de</sup> E, toen de westerse schilderkunst het lijden van Christus en de kruisiging ging afbeelden. In die zin zijn deze mensen levende schilderijen, een tweedehands imitatie: niet van Christus (die ze nooit hebben gezien), maar van een schilderij. Deze theatraliteit is typisch neurotisch, wat suggereert dat bij neurotische fenomenen de 'kleren' essentieel uit de 'garderobe' van het tweede brein komen, te weten emoties en gevoelens. Psychoanalytici hebben er fascinerend over geschreven en eindeloos over geanalyseerd.

S meent dat het altijd gaat over de claim van het zelf bij knooppunt N:

(a) bij *mythomania* [pseudologia fantastica] integreert de acteur – zolang als zijn verhaal duurt – de begeerte van zijn karakter teneinde zichzelf beter te doen overkomen en zijn gesprekspartner te imponeren.

(b) Bij *pathomimia* wil iemand alle soorten pijn en lijden ondergaan teneinde geloof te hechten aan het feit dat hij ziek is. De paradox is dat het verlangen om ziek te zijn authentiek is, maar als zodanig wordt ontkend door de vraag aan dokter genezen te worden, terwijl de patiënt dit met alle middelen dwarsboomt. Wat dit neurotisch maakt, is dat de patiënt diep van binnen weet dat hij niet ziek is. De bekwaamheid van de arts bestaat erin zo'n patiënt duidelijk te maken dat hij niet ziek is, maar dat zijn echte ziekte in het verlangen ligt om ziek te zijn. Deze patiënten zullen de dokter als rivaal nemen en hem willen bewijzen dat hij niet in staat is hen te genezen.

(c) Bij *stigmata* eigenen mensen zich het verlangen van hun model zozeer toe en willen ze zozeer als hij lijden, dat de beelden van dat lijden ten slotte in hun huid worden ingekerfd. Ze bloeden reëel. Maar de reden dat ze onder het kopje 'neurotisch' vallen, is dat ze zich nooit als

Christus misverstaan en zich er volledig van bewust zijn dat hun wonden slechts kopieën zijn van die van hun model. Terzijde zij genoteerd dat mensen met echte waanvoorstellingen nooit stigmata hebben. Zonder de theoloog uit te willen hangen, zegt S, betekent dit wellicht dat Christus nooit zijn Lijden verlangde maar het slechts accepteerde. Bonaventura: 'De wonden van Jezus zijn de bloedbloemen van ons zoete en bloeiende paradijs waar de ziel als een vlinder zweeft, nu eens van deze, dan weer van die drinkend.' Dit alles was onmogelijk geweest wanneer Jezus op een andere manier ter dood was gebracht, bijvoorbeeld door onthoofding. Is er een goddelijk ontwerp in de keuze van de plaats van de incarnatie en dus van de bestraffing aan het kruis? Een mysterie om over na te denken.

#### *De ander als rivaal*

Bij onbestemde angst is het zaak de rivaal te identificeren. Het eerste brein wil weliswaar rationaliseren, maar het derde brein zal de rivaal niet willen herkennen, omdat bij punt N' [of N?] het eigenaarschap van 'mijn' verlangen met betrekking tot van hem of haar wordt beweerd – juist deze misvatting maakt hem of haar mijn rivaal. 'Ik ben niet angstig, maar ik ben bang voor muizen en ratten. Het is fysiek. Ze doen me walgen.' Het waarlijk identificeren van de rivaal zou het doel van interdividuele psychotherapie zijn. In het eerste stadium zal de rivaal vertegenwoordigd worden door een object, een dier of een situatie. Muisen of ratten. Lijden. Alleen zijn in een menigte. Messen, afgesloten ruimten, liften, torens. Het volgende stadium is het *otherizing* van een lichaamsdeel of een fysiologische functie.

Het verhaal van een vrouw die een man bemint, maar van hem weg wil omdat ze zich niet vrij voelt.

'Ik voel me verstikt.'

'Ik ben gebroken, zegt de minnaar. 'Ik houd van je. Niemand anders zal zoveel van je houden. Is er een ander?'

'Ja, hij is jong, dynamisch, houdt van uitgaan, dansen, lachen. Bij hem voel ik me jong.'

De minnaar zwijgt. De vrouw pakt zachtjes zijn hand, brengt deze naar haar mond en geeft er een kus op. 'Vergeef me. Jij zult altijd de enige man in mijn leven zijn, ik zal nooit de hand van een ander kussen.'

De man mobiliseert zijn cognitieve brein: 'Ik begrijp het. Er zijn twee vrouwen in jou. De ene is prachtig, goddelijk, intelligent, redelijk – die houdt van mij. De ander is een wilde merrie, impulsief en wil galopperen zonder een bepaalde bestemming.'

De rationalisering stelt de minnaar gerust. Maar er zijn geen twee vrouwen in haar, maar twee typen interdividuele betrekking: een waarin het model overeind blijft, dankbaar voor alles wat het leven biedt. En een waarin het model een rivaal wordt, verworpen, want hoewel hij redelijk en liefhebbend is, is hij zwaar, drukt hij haar naar beneden, waardoor de merrie zich opricht en uit wil breken. Bij hysterici wordt de dualiteit van de interdividuele betrekking *otherizing*. Op het niveau van het derde brein wordt de interdividuele betrekking conflictueus en het model een rivaal.

(a) De representatie van *otherness* heeft een lange geschiedenis en gaat terug op Hippocrates, Plato en Areteus van Cappadocië die stelden dat er zowel in mannen als een orgaan is dat zich gedraagt als een fysieke Ander, in de zin dat het is begiftigd met een eigen leven. Bij mannen is het duidelijk dat de seksuele organen niet de wil volgen. Bij vrouwen wordt de *uterus* 'baarmoeder' gezien als een dier met vleugels, bepaald door eileiders en eierstokken, en dit dier komt als het geïrriteerd is omhoog, wat o.a. hyperventilatie en histerie verklaart. Dus: men kan het eigenaarschap van zijn verlangen claimen gezien het feit dat het is geboren binnen het organisme, tegelijk de verantwoordelijkheid ervoor afwijzen, aangezien het veroorzaakt wordt door een *intrafysieke ander*.

(b) Met Augustinus wordt de notie van een *intrafysieke ander* heiligschennis, aangezien elk menselijk wezen door God wordt geschapen. Daarom kan een orgaan niet aan de wortel van problemen liggen en ontsnappen aan iemands controle. Daartegenover wint het idee van een *extrapsychische ander*, de duivel, aan populariteit, in verschillende vormen, incubus, succubus

[zie EM] die het bewustzijn van het subject buiten zijn kennis binnendringt en hem in verzoeking brengt. Jeanne des Anges zei dat de duivel geen invloed over haar kon uitoefenen wanneer ze daar geen toestemming voor gaf: ik word gemanipuleerd, maar dat word ik door mezelf – ze claimde het eigenaarschap van haar verlangen.

(c) Zij opende de weg voor de derde interpretatievariant, die culmineert in Freud, met de claim bij N door de voorstelling van een *intrapsychische* orde. Dat stelt het zelf in staat om het eigenaarschap van zijn verlangen te claimen maar het nemen van verantwoordelijkheid te vermijden – omdat het onbewust is. De verantwoordelijke is een *intrapsychische* ander buiten het bereik van de wil, ontoegankelijk voor het bewustzijn, die aan alle voorwaarden voor neurose voldoet omdat het zelf - eigenaar zonder verantwoordelijkheid – minder schuldig aan iets is.

De hystericus vertegenwoordigt de *otherness* van de rivaliteit, die zijn of haar leven vergiftigt door een deel van het lichaam 'van een ander te maken', *otherizing*, die van dat moment af de rivaal vertegenwoordigt voor zover het de bron van het lijden is: verlamming, paresthesie, brandende sensaties, pinnen en naalden, hysterische blindheid, etc. Een paar alledaagse uitdrukkingen: 'Hij werkt op mijn zenuwen, hij komt onder mijn huid, je maakt me gek.' Twee mooie vbb. De patiënt-politicus die één *vote/voix* miste, de patiënt die na de dood van zijn moeder eczeem kreeg en zijn handen waste in de Dode Zee (*mer/mère*). Vb. uit *De man zonder eigenschappen* van Robert Musil, waar rivaliteit ontstaat tussen Ulrich en Gerda. Theatraliteit, waartegen geen verzet mogelijk lijkt. Het model wordt een rivaal voor onze eigen ogen en voor die van de partner. Musil laat ons zien waarom hysterische vrouwen frigide worden. Hysterie is de neurotische uitdrukking van rivaliteit.

#### *De ander als obstakel*

Als het derde brein het model als obstakel waarneemt, zijn er naar het schijnt, twee manieren om te reageren. (a) Vermoeidheid, het vertragen van elke fysieke en psychologische activiteit. (b) Verzet. Dat laatste gebeurt in obsessief-dwangmatige neurose, vgl. Lady Macbeth wier handen besmet blijven hoe vaak ze die ook wast. Bij het lopen drie stappen voorwaarts, twee achterwaarts. Verzamelen (*hoarding*) valt hier ook onder. Voorts: alleen maar op de witte tegels in een hal lopen en de zwarte vermijden, omdat je het idee hebt dat het vermijden van de zwarte van levensbelang is voor het voortbestaan en het evenwicht in de wereld. Het tweede brein houdt toezicht op naleving van de rituelen, die tot een ramp leiden als ze niet worden nageleefd. Een obsessief-dwangmatige stoornis is moeilijk te genezen, omdat de ander die het obstakel vormt, bijna nooit is te identificeren, helemaal geïntegreerd is of heel ver weg is (zoals bij een relatie tot vader of moeder).

#### *Het Waterloo syndroom*

De verloren strijd willen overdoen. 'Had ik maar...' Wie zo is, moet ervan overtuigd worden dat juist piekeren daarover de ziekte doet ontstaan. Vgl. het einde van Kafka's *Het proces*. Het obstakel bestond alleen voor de hoofdpersoon.

## **Chapter 11 Figures of the Other in Psychotic Experience**

#### *De ander als model*

Hier is het model een absoluut model: psychotisch is dat de imitator zich niet met het model identificeert, maar claimt dat zijn eigen begeerte voorafgaat aan die van het model. *Hij* is het echte model en de ander (een beroemd personage) is slechts een mislukte kopie van hemzelf. Een Spaanse ingenieur vertelde S dat hij de echte Napoleon was. 'Maar de echte is toch in 1821 overleden?' 'Toch ben ik de echte Napoleon'. Het bewijs? De 'ander' was verslagen bij Waterloo, en dat zou hem niet zijn overkomen! Elke ochtend speelde S het spel mee. De man genas toen hij S een keer met een Spaans accent antwoordde en aangaf zich weinig voor

Franse kwesties te interesseren. Franse patiënten houden zichzelf tegenwoordig vaker voor een beroemde zanger – S kwam al verscheidene Johnny Hallydays tegen.

*Parafrenie*, zoals S dit noemt, laat zien in welke mate alles wordt uitgespeeld op punt N', waar begeerte het voorafgaan van andermans begeerte waarnaar zij is gemodelleerd ontkent. De fysieke chronologie van gebeurtenissen wordt dus omgekeerd. De waanzinnige patiënt is ervan overtuigd de ware Napoleon te zijn en dat 'de andere' hem imiteert. Bij knooppunt N' begint de waan waarin de patiënt de geschiedenis, zoals in boeken beschreven, herziert.

#### *Don Quichotte*

In Cervantes' roman is de held niet compleet parafrenisch, omdat hij het bestaan van Amadis de Gaula niet ter discussie stelt, hij wil slechts op hem lijken. Hij leeft in een ridderlijke wereld. We observeren dat zelden, het zoeken naar een ideaal model. Veel mensen hebben niet in de gaten wie ze navolgen. Mimetische begeerte kan worden overgedragen door ogen, oren, door lezen. Bij Don Quichotte was het lezen. We zijn in dat boek getuige van iets wat we zelden observeren: het zoeken naar een ideaal model, want meestal is het subject zich niet eens bewust dat het deze of gene als model heeft. We moeten dus onderscheiden tussen parafrenie in eigenlijke zin, waarin het subject claimt dat zijn begeerte voorafgaat aan die van de ander en 'Quichotische' begeerte, waar het model als zodanig niet wordt ontkend.

Ook alle Romeinse keizers die Caesar werden genoemd, zullen zichzelf voor Julius Caesar hebben gehouden. Ze claimden echter niet hem te zijn, maar eenvoudigweg kopieën, die zo getrouw mogelijk waren. Parafrenische wanen produceren Napoleons, De Gaulles, Christussen en misschien Mohammeds in sommige landen, maar nooit staljongens of vuilnisophalers.

Parafrenie heeft als karakteristiek dat parafrenici normaliter hun waan inkapselen.

Een bakker noemt zijn zaak bijvoorbeeld 'Duc d'Orleans boulangerie' omdat hij denkt de echte hertog te zijn, door afstamming. Het geeft hem troost voor de banaliteit des levens. Ook bij *Alice in Wonderland* is er ingekapselde waan. Bij parafrenie is alles mimetisch. Positief, voor zover het historische model wordt herkend door anderen – om zijn roem. Negatief omdat het de existentie van de ander als model ontkent en beweert dat het origineel in feite de misleide persoon is, waarbij deze ander niets meer is dan een kopie die zichzelf voor het origineel houdt. Deze temporele en existentiële omkering is precies de kern van parafrenische misleiding.

Wanneer we de gehele psychopathologie door een mimetische bril bezien, dan worden ons twee dingen duidelijk: enerzijds dat alle normale, neurotische en psychotische fenomenen een plaats hebben op een continuüm al naar gelang de graduele verscherping van het mimetische mechanisme, anderzijds dat neurotische fenomenen het gevolg zijn van een claim op N en psychotische op N'.

Parafrenie heeft dus, net als andere psychische fenomenen, haar bron in het derde brein, omdat het ontstaat bij punt N'. Maar het is gekleed in rationalisering van het eerste brein, dat historische, logische en militaire argumenten ter beschikking heeft om de claim van het derde brein te ondersteunen. De waan wordt verder aangekleed met gevoelens van het tweede brein, zoals euforie, voldoening, en soms irritatie met betrekking tot het pseudomodel. Maar meestal wordt er weinig beroep gedaan op het tweede brein. De waan betreft de verbeelding en komt niet bij de passies van het tweede brein.

De oude asylums verdienden hun naam. Het waren plaatsen voor de gekken, die met hun waan niet in de buitenwereld konden leven. Maar daarbinnen leefde iedereen een gek leven - ook dokters of schrijvers (Sade), die profiteerden van het talent van gekken wanneer deze niet ziek waren. S had eens een uitstekende (manisch-depressieve) secretaris; een andere gek, gekleed als een soldaat uit WO I waste keurig de auto's van alle doktoren. Een arts moet de cultuur van de patiënt kennen om hem echt te kunnen verstaan.

Moderne mensen hebben eerder de neiging zich voor een beroemde acteur, zanger of tv-persoonlijkheid te houden dan voor Jezus. Met het verdwijnen van het katholicisme verdwijnen mystieke wanen, terwijl deze in de Middeleeuwen vaak voorkwamen. In een Afrikaanse cultuur kun je zonder als waanzinnige bestempeld te worden, zeggen dat je bezeten bent, maar wanneer een Parijse vrouw verklaart bezeten te zijn door Jeanne d'Arc is ze gek, want de Franse cultuur is niet uitgerust met dergelijke fenomenen en kan er niet mee omgaan. De universele bronnen van psychopathologie liggen dus in de mimetische functie van het derde brein, waarover Girard, Gallese, Meltzoff, Damasio en al degenen die de het belang van emotionele intelligentie hebben ontdekt, berichtten.

Maar waarom houdt de een zich voor Napoleon, wordt een ander door een geest bereden en een derde achtervolgd door de CIA of de KGB? Met de hypothese van het derde, mimetische brein, die S probeert te ontwikkelen, begrijpen we hoe een basaal mechanisme noodzakelijk een intellectuele en emotionele 'kledij' kan produceren dat historisch, geografisch, cultureel en antropologisch gekleurd is. De drie mogelijkheden van interdividuele betrekking zijn echter altijd hetzelfde: het model als zodanig, als rivaal en als obstakel. De hele psychopathologie kan worden uitgedrukt door het overlappen van deze drie vormen met de drie mogelijkheden die in ieders herinnering bestaan, dat wil zeggen in de psychologische tijd van eenieder.

(a) Als de psychologische tijd en het geheugen tevreden zijn met het vergeten van fysieke tijd en de ontplooiing van fenomenen die een 'zelf' hebben gecreëerd, bevinden we ons in een 'normale' structuur.

(b) Wanneer daarentegen, het geheugen is gefixeerd op punt N – om het eigenaarschap te claimen van zijn verlangen – dan is de structuur neurotisch. De claim kan worden uitgedrukt op heel verschillende manieren, al naar gelang het model als rivaal of obstakel wordt gezien.

(c) Ten slotte, wanneer het geheugen de fysieke tijd probeert terug te draaien naar punt N', betekent dit dat het verlangen anterioriteit claimt met betrekking tot het verlangen van de ander, die dit juist heeft voortgebracht. In dat geval gaan de twee verlangens met elkaar in competitie, als het ware 'omhoog' met het bestaan van het zelf van de patiënt, zodat deze niet langer het verschil ziet tussen zichzelf en zijn model, zichzelf en zijn rivaal, zichzelf en zijn obstakel. In fysieke tijd produceert begeerte het zelf, maar wanneer we onszelf vóór de creatie van het zelf plaatsen, dan ziet de begeerte het verschil niet tussen zichzelf en de begeerte van de ander, omdat het zelf dat in staat is om dit verschil te observeren, nog niet gevormd is: de psychotische structuur.

#### *De ander als rivaal*

Wanneer het model een rivaal is, komt achterdocht het eerste brein binnen. Indien alle modellen als rivalen worden ervaren door het derde brein, ziet het eerste brein overal vijanden. Of: het derde brein concentreert alle rivaliteit op één verdachte vijand of rivaal: deze vijand wordt niet verdacht omdat ik weet dat hij iets tegen mij heeft, maar omdat ik er zeker van ben dat ik hem verdenk. (*Noot* vgl. [Girard]) 'de zondebok is schuldig omdat hij wordt aangeklaagd, hij wordt niet aangeklaagd omdat hij schuldig is.')

Othello verdenkt zijn veronderstelde rivaal er zo heftig van dat hij Desdemona heeft verleid, dat hij hem het bezit van zijn begeerde object wil ontnemen. Niet in staat om bij de rivaal zelf te komen – simpelweg omdat hij niet bestaat – neemt Othello ten leste zijn toevlucht tot een waanvoorstelling die leidt tot het vermoorden van Desdemona, teneinde alle potentiële rivalen van haar te beroven.

In de dagelijkse psychopathologie bestaat paranoia erin, vervolgd te worden door een aangewezen rivaal, waarop mensen die aan paranoia lijden reageren met legale of (minder vaak) agressieve middelen. Bij andere wanen (chronisch hallucinatorische psychose) wordt de vervolging door het eerste brein geactualiseerd in de vorm van hallucinaties. Met andere woorden, door een *otherization* van denken en perceptie, hoort de patiënt werkelijk vijanden die hem beledigen. Vervolgens zal het subject een verhaal construeren om te kunnen

verklaren waar hij doorheen gaat. Er komen krachten binnen als de KGB of de CIA, met uitgekiende methoden om stralingen door wanden te zenden: een culturele kledij van wanen die in de Middeleeuwen toegeschreven zouden zijn aan demonen en heksen.

'Ik word achtervolgd' wil zeggen: mijn rivaal zit me achterna, wat uiteraard betekent: ik ga voor hem uit, mijn begeerte is anterieur aan de zijne. Een dame gaat haar flat uit en ziet aan de andere kant van de straat in een auto een vrouw zitten die haar mobiel pakt en gaat bellen. Ze rent terug haar huis in en zegt haar man: 'Ik weet zeker dat die vrouw jouw maîtresse is en dat ze je belde.' Elk tegenargument slaat stuk op de waan. 'Wees kalm, er is niks aan de hand'. 'Zie je wel, je bent in verwarring.' 'Nee, ik ben juist in de war omdat ik je in deze staat zie'. 'Je bent in de war omdat je een maîtresse hebt.' En zo voorts.

Emil Kraepelin definieerde paranoia als 'relationele waan' en Ernst Kretschmer legde daar nog meer nadruk op – wat volledig samenvalt met S's benadering, want het is de relatie met de ander die misvormd is, een situatie die op het niveau van het derde (relationele en mimetische) brein ligt en door het eerste brein wordt gerationaliseerd in de waan van vervolging, jaloezie, hypochondrie. Of grandeur, die uitvinders genereert, mystici, erotomanen. S doet nu een uitstapje naar Lacan, met wie hij het eens is als deze het niet over een 'progressieve persoonlijkheidsstoring' heeft, maar over een opeenvolging van persoonlijkheden, en stelt: 'Zijn dat niet juist de transformaties die wij verrijking of verlating van onszelf noemen, vooruitgang of bekering?' Een reden voor optimisme, want als de opeenvolgende persoonlijkheden zeker kunnen worden, kunnen ze ook beter worden. Lacan: wat blijft er over van onze continuïteit? Op het moment dat Lacan [in *De la psychose paranoïaque*] zich het dichtst bij S's positie bevindt, verwijdert hij zich. Lacan vindt het te gemakkelijk om 'de persoon op te vatten als de (willekeurige) altijd te breken link in een opeenvolging van bewustzijnsstadia en om deze theoretische overweging te baseren op een *puur conventioneel zelf*.' Dat conventionele zelf is echter wat S het 'zelf van de begeerte' noemt, mede voortgebracht door de begeerte van het model, dat door middel van suggestie de nabootsende begeerte doet verdwijnen die 'het zelf' dwingt en vormt.

Het 'normale' zelf en de normale persoonlijkheid zijn inderdaad conventioneel, d.w.z. dat bij 'normale' mensen dezelfde gebaren, tekens en gebeurtenissen dezelfde betekenis hebben en zo het object zijn van gedeeld begrip. Geestesziekte ontstaat uit een breuk in de harmonie van het mimetische brein: als de interdividuele betrekking rivaliserend wordt, vanuit een vervolgd, jaloers, erotomaan paranoïde gezichtspunt vormt dat voor het eerste brein de aanleiding om de rivaliteit te rationaliseren en te rechtvaardigen door het construeren van een proces van waanredeneringen: onbegrijpelijk voor anderen. Deze onbegrijpelijkheid verzwaart het proces en brengt een steeds grotere scheiding aan tussen de rivalen, terwijl ze tegelijkertijd de rivaliteit verscherpt. Deze wordt teruggekaatst door de functie van het tweede brein als een gepassioneerde exaltatie, die zichzelf als manische opwinding voordoet, d.w.z. een wanorde in het gemoed in de zin van hyperthymia. Hierover zijn velen het eens. 'Manische opwinding vormt een deel van het klassieke klinische tableau van vervolgde vervolgers' (Lacan). Het is tevens duidelijk dat het mislukken van claims, van legale procedures, van de erotomane pogingen om contact te maken met het idool, kort gezegd, van het verzet van de realiteit tegen het triomferen in het conflict, dikwijls leidt tot een depressieve en zelfs melancholische toestand. Hier zien we hoe de dialectiek van de drie hersenfuncties werkt: het derde brein is betrokken bij rivaliteit en het verwerpen van de ander, het eerste rationaliseert deze verwerping en vindt daar legale, ethische, morele, politieke en religieuze rechtvaardigingen voor, en het tweede begeleidt de rivaliserende passie waar deze ten strijde trekt in het enthousiasme van zijn waan-zekerheid, maar vertaalt het falen in de strijd door een toestand van depressie. Het kan ook voorkomen dat het falen erin bestaat om de rivaal getransformeerd te zien in een obstakel waartegen het zelf zal worden verbrijzeld.

De ontwikkeling van de interdividuele betrekking maakt het mogelijk om naar een nieuw vak in de tabel [zie begin Part III] te springen. Altijd bepaalt de interdividuele betrekking de pathologie, al naar gelang er sprake is van model-model, model-rivaal of model-obstakel. Langzaamaan kan een model van rivaal obstakel worden. Wanen hebben altijd van doen met sociale relaties, met familie, collega's, burens. Op gelijke wijze functioneert het lezen van de krant, een teken van verbinding met een grotere sociale groep.

S behandelt nu Jean-Jacques Rousseau, die volgens hem wegzakte in paranoia ten gevolge van een diepe miskenning van mimetische realiteiten. De voortdurende ontkenning van *otherness*, door klassieke psychiatrische auteurs 'overschatting van het zelf' genoemd, is hier aan het werk. Voor Rousseau worden mensen aanvankelijk niet slecht omdat ze elkaar imiteren, maar door privébezit. Voor hem ligt de bron van het kwaad dus in het object. In zijn dialogen diagnosticeert Rousseau het kwaad dat hij *amour-propre* noemt als de concentratie op de rivaal en rivaliteit in plaats van op het object. Daarmee komt hij dicht in de buurt van S's denken, omdat verscherpte rivaliteit inderdaad de rivalen ertoe brengt om zich op elkaar te richten en het zicht te verliezen op wat de aanleiding vormde voor een conflict. Wat S echter verwijderd van Rousseaus denken is dat deze veronderstelt dat er een natuurlijke staat is waarin zulke verlangens en rivaliteiten niet bestaan, die vernietigd zou zijn door privébezit. Verschil zou rivaliteit produceren, terwijl juist rivaliteit verschil produceert. Het huis van mijn buurman is groter dan het mijne; hij is mijn rivaal, maar dat komt niet door de grootte van zijn huis. Het is jaloezie, d.w.z. mimetische begeerte, want ik had mijn huis ook kunnen vergelijken met het kleinere van een andere buurman. Vergelijking kan een bron van vreugde of exaltatie zijn. We zijn in vergelijking met anderen altijd rijk of arm. Rousseaus vergelijking met dieren houdt geen stand. Wij kunnen dieren niet imiteren, omdat hun zintuigen allerlei dingen vermogen die wij niet kunnen. Etc. Rousseau is nog niet bij het idee dat mensen elkaar onderling kunnen vergelijken en imiteren. Toch speelt het idee van contagio bij hem wel op de achtergrond, zij het in negatieve zin. m.b.t. ziekte, terwijl hij verwaarloost dat kennis, leren en taal kunnen worden overgedragen van de een op de ander. Ook hier gaat Rousseau voorbij aan mimetische begeerte, terwijl de aspecten ervan wel worden beroerd. Hij verwacht verder begeerten en noden. Hij wordt paranoïde wanneer hij *otherness* ontkent. *Les rêveries d'un promeneur solitaire* zijn feitelijk de klachten van een zondebok. Verklaren dat je niet te imiteren bent wil zeggen dat anderen je proberen te imiteren. Als hun begeerte de jouwe kopieert, is het overduidelijk dat die van jou eerst komt. Jij bent leidend, alleen, voorafgaand aan alle anderen en dus gevolgd, zelfs achterna gezeten door hen. Het lijkt bijna alsof Rousseau in de *Rêveries* veldwerk in girardijnse psychopathologie doet! De paranoïcus heeft niets dan vijanden. Hij is alleen op de wereld, de perfecte zondebok, tenminste in zijn eigen ogen. Rousseau bevestigt deze eenzaamheid, de unanimiteit die Girard poneert als essentieel voor het zondebokmechanisme. Maar bij Rousseau is deze unanimiteit subjectief: ze komt voort uit zijn paranoia en niet uit een werkelijk mechanisme van sociale vervolging. In feite sluit Rousseau (en niet de samenleving) zichzelf buiten en drijft hij zich uit.

In primitieve religies is het de mythe en dus de *lynch mob* die voor de zondebok spreekt, maar pas na zijn dood. Wat interessant is in Rousseaus casus, is dat hij de ervaring van de zondebok beschrijft, d.w.z. het gevoel van de psychoticus die overal vijanden ziet. Ondertussen beschouwt hij zichzelf als slachtoffer van ongerechtigheid omdat hij superieur is aan allen die hem vervolgen. Interessant is bovendien dat de werkelijkheid Rousseau inhaalt in zijn brief aan d'Alembert. Hier identificeert hij zich in zekere zin met de misantroop in Molières beroemde stuk. De misantroop wordt gevangen in de mimetische val. Hij rivaliseert met eenieder en wil zich ten koste van alles onderscheiden van anderen. Hij wil zich als uniek erkend zien, superieur t.o.v. alle andere mensen. En dat is niet te verenigen met 'de vriend van de mensheid' willen zijn. In Molières stuk zegt Célimène over de misantroop dat hij niet kan

verduren wat anderen denken en dat hij altijd de andere kant kiest wanneer ze wat zeggen. Hij is zo dol op tegenspraak dat hij zelfs zijn diepste overtuiging ervoor opgeeft.

Een perfecte illustratie van de mimetische rivaliteit die bestaat in de bewering dat mijn gevoelens, ideeën en uiteindelijk mijn *zijn* superieur en uiteraard anterior zijn aan die van andere mensen. En als ik bemerk dat iemand anders een gedachte van mij op de lip of een van mijn gevoelens in zijn hart, verwerp ik die, want dan kan het bij mij horen - als een ander het heeft, dan is het verwerpelijik en onwaardig. Paranoia is de psychotische uitdrukking van rivaliteit.

#### *De ander als obstakel*

Uiteenvallend tegen het obstakel explodeert het zelf in duizend stukjes, als een gebroken spiegel, waarvan de scherven nog een deel reflecteren van de omgeving, hoewel het hele beeld niet langer kan worden gereflecteerd, los van enkele terugkerende elementen. Het eerste van deze elementen wordt het 'teken van de spiegel' genoemd; schizofrenen kijken in een spiegel en herkennen zichzelf niet. Ze mogen er niet zijn. 'Dit ben jij niet en daarom besta je niet.' Een variant van het teken van de spiegel is *dysmorphophobia* 'ingebeelde lelijkheid' dat er voor de schizofreen in bestaat dat hij een deel van zijn gezicht anders ziet dan het er in werkelijkheid uitziet en dat verantwoordelijk houdt voor al zijn problemen. Als hij een neuscorrectie zou krijgen, waardoor de bult op zijn neus zou verdwijnen, dan denkt hij geen problemen meer te hebben. Plastisch chirurgen moeten daar dus niet intrappen. Dit pathognomisch symptoom van schizofrenie bevat twee elementen:

- (a) Deze neus (of ...) ergert me en al mijn problemen zijn eraan te wijten. Hij is niet van mij.
- (b) Deze neus vertegenwoordigt de ander als obstakel, *otherness* tot obstakel gemaakt; het enige obstakel ter vervulling van mijn verlangens: mannen of vrouwen verleiden bijvoorbeeld. 'Ik moet hem afsnijden opdat mijn verlangens gerealiseerd worden', denkt de psychoticus.

Het tweede teken: de schizofreen hoort stemmen die hem beledigen of ze herhalen zijn handelingen of gedachten. Clérambault noemde dit het 'syndroom van mentaal automatisme'. Interessant is dat waar de **hystericus** de model-rivaal representeert door een deel van het lichaam te *otherizen* de **schizofreen** het model-obstakel representeert door een deel van zijn denken of sensatie te *otherizen*, m.a.w. door de stemmen die hij hoort of de sensaties die hij voelt, toe te schrijven aan de actie van een ander, die extern aan hem is. Uiteraard zijn zowel hystericus als schizofrenie model-rivaal en model-obstakel reëel, maar hun 'andersheid' wordt niet erkend – en daarop stoelt de pathogenische miskenning.

Het gebrek aan affectiviteit, de onmogelijkheid om het symbool te dissociëren van zijn referent getuigt van het fundamentele onvermogen van een imitatie waarbij je jezelf in de positie van een ander plaatst. Voorbeelden: 'Mij is verteld dat ik moest duiken,' en de patiënt duikt de Seine in. 'Ik ben hier de baas, zet dat in je hoofd,' en de bijl valt op de schedels van de twee ouders die aan het ontbijt zitten met een jonge schizofreen. De ander komt als een boemerang terug. De realiteit is dat de schizofreen, niet in staat om anderen te imiteren maar niettemin gevangen in het mimetische netwerk dat de sociale werkelijkheid is, door verschillende metaforen voelt dat anderen hem imiteren. En evenals de paranoïcus de pre-existentie van zijn verlangen poneert ten opzichte van het rivaliserende verlangen van de ander, zo botst de schizofreen op het obstakel dat wordt gevormd door het verlangen van de ander, dat in zekere zin slechts zijn eigen terugkaatsen is. Zijn eigen gedachten komen bij hem terug alsof ze door de ander ontcijferd zijn, in de vorm van externe stemmen om de relatie tot de ander te vertegenwoordigen, het model-obstakel, dat een machtige en niet te overwinnen vervolger is en dan weer een obstakel dat verwoest of gedood moet worden.

Een jonge patiënte zei S op een dag: 'Toen mijn moeder me kwam opzoeken, hoorde ik een stem die me zei: dood haar.' In plaats van de hallucinatie te ontkennen zei S, die wist dat ze haar schoonzuster haatte: 'En als je schoonzus je komt opzoeken, hoor je dan ook die stem:

dood haar?' 'Nee.' 'Wat vreemd. Haalde de stem hen door elkaar? Je zou haar toch eerder willen doodmaken dan je moeder?' Ze lachte – (zoals altijd) het teken dat ze het begreep. Een soort medeplichtigheid.

Er zijn twee varianten: (a) de somatische of neurologische vormen van schizofrenie en (b) de psychogene, waar de voornaamste rol wordt gespeeld door het model dat als obstakel wordt genomen in de interdividuele betrekking.

Ter illustratie van (b): een oudere broer, rijk, geslaagd, hoofd van de familie, maar ongetrouwd; jongere broer, getrouwd, twee kinderen. De oudste van hen, briljant op school, ontdekte dat zijn vader verre van briljant was en dat deze werd ondersteund door zijn rijke broer, de oom door wie hij gefascineerd raakte en die hij als navolgenswaardig model nam. 'Kan ik bij u in dienst komen?' Nee, dat wilde oom niet. Langzamerhand groeide het besef: waarom is hij mijn vader niet? De jongeman raakte gedesillusioneerd, werd het pispaaletje van zijn superieuren, gepest en vervolgens overal waar hij werkte, ontslagen. Zijn persoonlijkheid raakte gefragmenteerd, opgesplitst in stukken. Het model als model nemen was in dit geval onmogelijk, hem als rivaal nemen ondenkbaar, en zo steeg het obstakel torenhoog, een doel buiten bereik, niet te imiteren. Bovendien had oom hem verworpen. Hij zei tegen zijn oom: 'Neem me mee, kidnap me. Wanneer u op weg naar het vliegveld bent, zal ik ergens onderweg staan, ik spring in uw auto en ga mee in uw privé-vliegtuig. Ik zal genezen zijn, omdat ik bij u ben. Alles komt goed.' Uiteraard weigerde de oom, want hij zag dat zijn neef niet goed wijs was: hij wilde de verantwoordelijkheid niet nemen en zich evenmin in een ongemakkelijke positie jegens zijn broer brengen. Wat zou er zijn gebeurd als oom had toegegeven aan zijn verzoek? Volgens S zou de jongeman erg blij zijn geweest, maar op het werk zou oom snel een rivaal voor hem geworden zijn en de neef zou hem willen laten zien, beter te zijn dan hij. Maar dan zou hij op een ander plein van ons 'klinische tableau' gesprongen zijn en in een rivaliserende psychose terecht zijn gekomen: orders geven op kantoor, tegengesteld aan die van oom. Een harmonieuze relatie kan niet worden geconstrueerd op de verwerping van iemands vader. Dus in zekere zin was de worm in het fruit er al vanaf het eerste begin. Ondanks de verwerping had het tweede brein nog steeds affectie voor de oom. Daarom ervaart de schizofreen twee tegenstrijdige gevoelens: liefde en haat. En de oom: 'Doe zoals ik, wees een hardwerkend, verantwoordelijk iemand, en tegelijk: ik wil niet dat je zoals ik word, een machtige miljardair'. Misschien is dit de double bind van Gregory Bateson.

Nietzsche heeft een bijna religieuze bewondering voor Wagner, een model om na te volgen. In april 1873 – hij heeft nauwelijks studenten - bekent hij zijn inferioriteit: 'Elk moment dat ik bij jou ben, kom ik iets tegen waar ik vroeger niet aan gedacht had en dat ik het mijne wil maken.' De componist is zijn absolute model en hem te imiteren is zijn verlangen. Vijf jaar later, in januari 1878, wanneer hij *Parsifal* ontvangen heeft, begint zijn kritiek –Nietzsche heeft dan de grens bereikt van wat hij aankan van zijn model, dat een obstakel wordt. In een brief schrijft hij: 'Het is allemaal te christelijk, gedateerd, kleingeestig. Bizarre psychologie.' In een andere brief schrijft hij later dat als Wagner wist wat er allemaal in zijn geest omgaat contra zijn kunst, hij door hem als een vijand zou worden beschouwd, 'wat ik niet ben.' Weer later in 1878 (juli) schrijft hij dat Wagner hem ziek maakt. Op zoek naar een contragewicht voor het Wagneriaanse model klampt hij zich aan de Grieken vast en dan probeert hij wijsheid in het algemeen los te koppelen van wijze mensen. Langzamerhand stelt hem dat in staat om een filosoof te zijn zonder de wijze te hoeven bewonderen die in een idool is getransformeerd. 'Ik heb een niveau van eerlijkheid bereikt waar ik slechts de puurste menselijke relaties kan verdragen. [ ] Laat iedereen zijn eigen volgeling zijn.' Het proces van dissociatie dat zich hier ontvouwt lijkt het begin van schizofrenie aan te kondigen.

In september 1878 wordt rivaliteit op punt N' in gang gezet als de oorlog tussen de twee mannen wordt aangekondigd. 'Ik ben gestopt Wagners uiterst bittere en ongelukkige polemiek tegen mij te lezen.' In juli 1878 begint hij te verkondigen dat zijn verlangen voorafgaat aan dat van Wagner. Hij heeft zijn eigen oude composities weer ontdekt: hoe lijken die niet op die van Wagner! Nietzsche suggereert dat Wagners talent is afgenomen sinds de tijd dat ze nog vrienden waren. M.a.w. op knooppunt N' beweert hij dat zijn begeerte er eerst was. Sinds Wagner hem niet meer imiteert, is hij ontaard tot het punt van *Parsifal*. Hij schrijft, niet in staat te zijn dat te verteren. Maar ten slotte is Nietzsche wel een genie en erkent hij zijn eigen narcisme. Bij het luisteren naar de prelude drukt hij zijn bewondering uit voor het genie van Wagner, die hij met Dante vergelijkt. Maar als hij in december 1887 instort schrijft hij: 'Dat ik Wagneriaan ben geweest beschouw ik nu als excentriek.' Hij meent aan Wagners pathologische of pathogene invloed te zijn ontsnapt, of probeert zichzelf daarvan te overtuigen. In 1888 schrijft hij dat Wagner en Schopenhauer evenzeer mijn verwanten als mijn antagonisten zijn, m.a.w. dat ze evenzeer modellen als rivalen zijn. En hij voegt eraan toe dat hij de eerste was om de eenheid tussen die twee te ontdekken. Hij is dus superieur, heeft alles begrepen, en van de hoogte van zijn grandeur geeft hij een diagnose. Het is gemakkelijk te begrijpen dat zijn genie zijn mentale ziekte probeert te overstijgen en die probeert te compenseren. Later neemt Nietzsche de gelijkenis met Wagner weer op: ze zouden beiden een soort genie hebben dat hetzelfde effect produceert. Nadat hij eerst op N' zijn eigen compositie liet voorafgaan aan die van Wagner, stelt hij nu de therapeutische effecten van Wagner op (de stervende) Baudelaire gelijk met die van hemzelf. Die gelijkheid duurt echter niet lang, want in augustus 1888 veroordeelt hij Wagners muziek; de 'infernale wip' schommelt sneller en sneller. Nietzsche kan zich niet superieur voelen, kan niet in zijn eigen ogen stijgen als Wagner niet zakt. Hij schrijft in een brief dat Wagner overal is, dat zelfs de keizer hem van nationaal belang vindt. Overdreven, die roem, Nietzsche wil er wat aan doen. In september 1888 verklaart hij dat niemand in Duitsland schrijft zoals hijzelf. In de herfst van 1888 opent zijn geïsoleerde positie de weg naar depressie. 'Niemand schrijft me', meldt hij aan Georg Brandes, die als enige had gereageerd op zijn aanval op Wagner. Dan begint hij *Ecce homo* te schrijven, een stoutmoedige discussie met zichzelf over zijn eigen geschriften. Hij wil gezien worden: omdat de Ander, Wagner, zo zichtbaar is, wil hij dat ook. In december 1888, in een brief aan Carl Fuchs, begint zijn waan in te zetten: 'Aangezien de oude God is afgetreden, zal ik van nu af regeren.' Hij spreekt tegelijk van zijn eigen god, Wagner, en van de gemeenschappelijke God van de mensheid. Maar tegelijk komt hij terug: hij zou een menigte willen zijn, veel mensen, getalenteerde musici, om samen met hem een anti-Wagner groep te vormen, vijandig aan de Bayreuth bende. In dezelfde maand schrijft hij zijn moeder Franziska: 'In feite is je arme oude nakomeling nu een machtig beroemd man. Niet speciaal in Duitsland, want de Duitsers zijn te dom en vulgair voor de grootheid van mijn genie; ze hebben zich altijd belachelijk gemaakt wat mij betreft. Maar overal elders heb ik slechts bewonderaars, hooggeplaatst en invloedrijk, in Sint Petersburg, Parijs, Stockholm, Wenen, New York. Geen naam wordt met meer aanzien en eerbied gebezigd dan de mijne.' Alle rivalen is hij kwijt en nu is hij alleen. In december 1888 schrijft hij Mera von Salis: 'Ik begin, op een uiterlijk ongelooflijke manier, beroemd te worden.'

Een beroemde brief aan Peter Gast, januari 1889: 'Zing me een nieuw lied: de wereld is getransfigureerd en alle hemelen zijn vrolijk. – De gekruisigde.' Vanaf dat moment heeft Nietzsche in zijn zieke geest God vervangen, Wagner vervangen, en zichzelf tot een grotere musicus verklaard dan Wagner. Maar aangezien God [S bedoelt Jezus] gekruisigd was, tekent hij met 'de gekruisigde'. Hij verwacht de twee polen, omdat het moeilijk is om het heilige koningschap te scheiden van het collectieve afslachten van een slachtoffer, en in een joods-christelijke cultuur is het moeilijk om vergoddelijking te scheiden van kruisiging. Maar in een brief aan Cosima schrijft hij: 'Ariadne, ik houd van je. – Dionysus.' Om kruisiging te ontlopen,

moet men het christendom achter zich laten. Nietzsche komt terug bij de Grieken. Het duo Nietzsche-Dionysus moet een tegenwicht vormen voor Wagner-God. Ten slotte (eveneens januari 1889) uit hij zijn waan aan Jacob Burckhardt. Hij schrijft dat het onplezierig is voor zijn bescheidenheid dat hij voor zichzelf alle historische personages is; wat overblijft is voor Cosima-Ariadne, met wie hij van tijd tot tijd magie bedrijft. Kaifas heeft hij in kettingen geslagen en het jaar daarvoor werd hij gekruisigd, langdurig en langzaam, door Duitse dokters.

Via het knooppunt N' komt hij 'logisch' uit bij God: alles draait nu om hem. Maar net als bij God richt de menigte zich tegen hem. M.a.w. de waan begint bij N' en tuigt dan de functie van het eerste brein op met perfect logische rechtvaardigingen, in overeenstemming tenminste met de geschiedenis van de mensheid. Was Nietzsche schizofreen? Vanuit de mimetische psychopathologie bezien: ja, want Wagner was voor hem een niet te overwinnen obstakel waarop hij zou zijn stukgelopen, maar ook een rivaal, die Nietzsche enerzijds met zijn talent, anderzijds met zijn waanzin kon overwinnen. De differentiële diagnose tussen paranoia en schizofrenie schommelt en rust op deze twee aspecten van het model. Op het eind was Nietzsche simpelweg krankzinnig: van 'iedereen' zijn tot niets zijn.

Belangrijk in de nieuwe mimetische psychologie is de coherentie – i.t.t. DSM-IV, waarin honderden klinische profielen worden opgesomd. Om helder te zijn: ofwel mensen zijn uniek en er zijn zeven miljard klinische profielen ofwel er zijn universele mechanismen waarvan het functioneren de verschillende klinische tableaux produceert. De Europese psychopathologie onderscheidt weliswaar structuren met verschillende klinische vormen, maar de mimetische psychopathologie maakt het pas mogelijk om de continuïteit van alle symptomen en alle structuren te begrijpen door de dialectiek van de drie functies van het brein en de avatars van de interdividuele relatie. Het verklaart hoe men klinisch van neurose naar psychose gaat en vice versa, of vanuit normaliteit deze weg aflegt.

#### *Samenvattend:*

- \* in histerie wordt 'model-rivaal' vermeden omdat het fysiek gerepresenteerd wordt door *otherizing* van een lichaamsdeel, bijvoorbeeld een verlamd been of hysterische blindheid. De werkelijke rivaal kan niet geïdentificeerd worden.

- \* in een psychotisch proces beweert degene die aan paranoia lijdt dat zijn begeerte voorafgaat aan die van alle mogelijke rivalen; hij verdenkt iedereen ervan hem te vervolgen en deze prioriteit te betwisten.

- \* bij chronisch hallucinatorische psychose en schizofrenie wordt een gedachte of zintuiglijke waarneming door het zogeheten syndroom van 'mentaal automatisme' *ge-anderd*.

Zo kan rivaliteit en andersheid gerepresenteerd worden zonder dat de prioriteit van andermans begeerte over die van de patiënt zelf wordt erkend. Het vertaalt ook het terugkaatsen van de gedachten en gehoorpercepties van de schizofreen die het obstakel reflecteert - op de patiënt zelf, alsof deze van een ander kwamen.

Dit alles toont de eenheid van de mimetische psychopathologie, aangezien duidelijk is dat neurotici en psychotici met de representatie van de ander/model, de ander/rivaal, de ander/obstakel – zonder dit als werkelijk te erkennen en zonder de ware andersheid ervan te erkennen – een deel van zichzelf 'anderen' om de claims inzake N en N' goed te maken.

Er zijn overeenkomsten met de wijze waarop Henri Grivois de *psychose naissante* beschreef, waarin een patiënt zich plotseling met alle mensen verbonden voelt – en sprakeloos wordt, totdat zijn eerste brein dit rechtvaardigt in een waanverklaring en zijn tweede brein dit 'aankleedt' in de vorm van angst, nood, gevoelens van algemene of mystieke liefde dan wel haat etc.

## **Chapter 12 Mood disorders**

De afgelopen vijftig jaar hebben gemoedsaandoeningen het hele gebied van de psychiatrie overspoeld – en zo beschouwen we nu zo'n beetje alle patiënten als bipolair. S wil onderscheiden tussen aandoeningen in het tweede brein (de paraventriculaire nucleus van de hypothalamus) en die in het derde brein (reacties in de interdividuele betrekking). Wanneer iemand depressief of euforisch is, spelen alle drie breinen een rol in het klinisch profiel.

#### *Endogene en exogene aandoeningen*

In het tweede brein zijn de aandoeningen in termen van de klassieke psychiatrie endogeen: manisch-depressieve psychosen. Bipolair wanneer er een afwisseling in tijd is tussen manische *en* depressieve episoden, monopolair wanneer de episoden over de jaren heen manisch *of* depressief zijn. Endogene gemoedsaandoeningen komen terug, soms periodiek (in de lente of de herfst). Ze hebben een sterk genetische component. Zo genereren depressies een pessimisme dat de interdividuele betrekking verandert en een affectieve gevoelloosheid voortbrengt die de verhouding tot nabije vrienden en familie praktisch uitwist. Het eerste brein kleedt deze donkere stemming aan met zwarte gedachten (soms leidend tot suïcide) die zouden getuigen van de 'luciditeit' van de patiënt. Maar de oorsprong ligt in het tweede brein, meer specifiek in het genetisch geprogrammeerde slecht functioneren van neurotransmitters (dopamine, noradrenaline en serotonine).

Als de neurotransmitters op tegengestelde wijze werken (in de paraventriculaire nucleus [tweede brein]) dan wordt de manische status gekarakteriseerd door een geleidelijke toename van het psychische proces. Het subject voelt zich *hyped up* 'enthousiast'; zijn productiviteit en creativiteit nemen toe, de patiënt en zijn omgeving ervaren dit als zegen. Hij kan genieten van succes, maar als dit proces verder gaat, kan het tot megalomanie leiden, waanzekerheid, absurde aspiraties, almacht, agressie, verachting voor anderen, boosheid.

In beide gevallen bepaalt de storm in het tweede brein de interdividuele betrekkingen in het derde brein en ontdoet het zich van de intellectuele, politieke, ethische en religieuze rechtvaardigingen van het eerste brein. De repercussies in het derde brein – exogeen – zijn niet altijd gemakkelijk te onderscheiden van de endogene oorsprong. Alleen anamnese kan een diagnose – op grond van eerdere positieve of negatieve ervaringen van de patiënt – mogelijk maken.

S geeft het voorbeeld van een 35-jarige vrouw met een vreemd alcoholprobleem. Elke keer dat ze naar een vergadering moet of optreedt voor een groep – vooral als haar baas daarbij is – gaat ze naar de wc en drinkt stiekem rum. Stemningswisselingen, manisch-depressief of bipolair. S ziet dat ze een immense hoeveelheid geweld heeft opgehoopt, onderdrukt, maar soms manifest in agressief gedrag, met name jegens mannen. Een paar sessies later bekent ze, verkracht te zijn door haar vader, waardoor haar ouders scheidden. Zij moest bij haar vader blijven en voor hem zorgen. In een vroegere psychoanalyse was dat als vervulling van haar oedipale fantasieën gezien, wat haar schuldgevoelens natuurlijk had versterkt. Ze kwam er nu snel achter dat ze sinds de verkrachting slingerde tussen twee extreme houdingen: geweld, haat, wraakzucht (jegens vader) – klinisch gezien een manische staat, agitatie, angst, hyperactiviteit, agressie. Daartegenover stond een immens schuldgevoel wanneer ze zich realiseerde dat dit gericht was tegen haar eigen vader. Een onmogelijke situatie, waarvan de klinische uitdrukking 'depressie' luidt. Haar lijden verdronk ze. Toen ze begreep dat de twee houdingen verbonden waren, voelde de patiënt zich beter. Ze zag in, dat haar relatie met mannen deze twee houdingen reproduceerde en dat ze daarom nooit had kunnen trouwen. Haar baas was een vaderfiguur voor haar. Ze maakte vorderingen, maar genas niet. Haar psychotherapie loopt nog. Nu haar vader is overleden en wraak niet langer mogelijk is, stijgt de kans dat ze niet te genezen is.

Het verschil in diagnose tussen endogeen of exogeen vereist veel aandacht van de psychotherapeut. Het is niet te verenigen met wat een typering in de software van DSM-V vraagt. De vraag die S geregeld aan zijn patiënten stelde om te kunnen onderscheiden tussen

endogene en reactieve depressies: 'Is uw eigenlijke doel, wat u motiveert om zelfmoord te plegen, het verlaten van uw leven of het binnengaan van de dood?' Vaak werd S gevraagd in hoeverre een gemoedsstoornis endogeen is of veroorzaakt door rivaliteit / een model dat een obstakel vormt. Het antwoord hangt o.a. van de behandelend psychiater af. De chemische, farmacologische en toxische endogene factoren die gemoedsstoornissen kunnen veroorzaken, dienen niet veronachtzaamd te worden. Alcohol kan gemoedswisselingen versterken: de kwade en vrolijke dronk. De depressie verergert, het geluksgevoel neemt toe. In die zin is de rol van alcohol antagonistisch, tegengesteld aan lithium en normothymica, die gevoelsstemmingen in beide richtingen beperken. Evenzo produceert cocaïne euforie en energie, maar op lange termijn een staat van manische opwinding en waanideeën. Ermee stoppen kan tot depressiviteit leiden. Hasjesj werd aanvankelijk gebruikt door de Assassijnen om geweld te ontlokken, in de liefdeszomer in San Francisco was het de drug van vrede en harmonie.

#### *Gemoedsstoornissen behandelen met mimetische psychopathologie*

S wil met zijn nieuwe opvatting van psychiatrie uitzoeken, waar in het brein een probleem zijn oorsprong heeft. Bij endogene gemoedsstoornissen lijkt de tsunami te beginnen in het *tweede* brein, een rationalisatie voort te brengen in het *eerste* ('ik ben schuldig, ik moet gestraft worden') en een verandering in iemands visie op de ander (als bedreigend of vijandig) in het *derde* brein. In wezen farmacologisch. Het kan evenwel ook zo zijn dat het eerste brein een intellectuele claim afscheidt, in termen van prestige bijvoorbeeld, die tot verzet tegen de ideeën van een ander leidt, die een rivaal kan worden, waardoor de betrekking verandert. In dat geval erft het derde brein de intellectuele rivaliteit van de fantasie van het eerste brein. Zo had Nietzsches denkende brein geleidelijk moeilijkheden met het verdragen van Wagners superioriteit. Het is vaak moeilijk te bepalen waar het begin ligt van een pathologisch proces, wat oorzaak en wat gevolg is. Aandacht voor de interactie tussen de drie breinen is van belang: een endogene storing kan een storm veroorzaken in het tweede brein, die wordt getransformeerd in een tornado, in een tsunami die de rationaliteit en empathie van het eerste brein opzij zet en vervolgens ook de relatie tot de ander in het derde brein, waardoor de harmonie tussen de drie explodeert.

Een patiënt met een zware manisch-depressieve psychose had een vreselijk auto-ongeluk veroorzaakt. Diagnose: extreem ernstige zelfmoordpoging gedurende een waarschijnlijk melancholische periode. Maar na vertrouwelijke gesprekken bleek S dat het bij deze man om een waan van quasi-goddelijke almacht ging, die de rede had kortgesloten, evenals het emotionele en sentimentele deel van het tweede brein, en voorts de empathie van het derde brein had doen verdwijnen. De man dacht niet aan anderen en meende als in een science-fiction film alle hindernissen te kunnen nemen. Toen hij de verbanden zag, accepteerde hij normothymotica [lithium]. S behandelde hem twintig jaar, dan weer met antidepressiva, dan weer met neuroleptica, afhankelijk van zijn stemmingen. Maar op een gegeven moment stopte hij met de behandeling, waande zich sterker dan iedereen, kwam in frauduleuze zaakje terecht, vervalste recepten en bedroog S met een nepkrant waarin hij een speciale afgezant van de Franse president werd genoemd. Hij weigerde nog steeds behandeling en hing zichzelf uiteindelijk op toen zijn bedrog aan het licht kwam. In plaats van zijn niet-goddelijkheid te erkennen, verkoos hij de dood. Was het een anomische suïcide, zoals Durkheim zou zeggen? Een plotselinge stemming die hem suïcidaal melancholisch maakte? Of een laatste bevestiging van zijn absolute superioriteit met betrekking tot leven en dood?

## **Chapter 13 Diseases of Desire**

Naast psychopathologische syndromen bestaan er gedragsstoornissen waarvan sommige in de Franse psychiatrie als perversies te boek staan. Volgens S worden ze gekenmerkt door het feit

dat de begeerte een zekere onafhankelijkheid aanneemt en voorrang heeft op behoefte en instinct. Dergelijke ziekten stammen volgens S volledig van het derde brein; ze dwingen de twee andere a.h.w. om ze 'aan te kleden.' Alles gebeurt door de interdividuele betrekking, het mimetische brein, omdat het specifieke pathologieën betreft van iemands relatie tot het model. Er valt dus niet van een neurotische of psychotische 'structuur' te spreken.

#### *Sadomasochisme*

Terwijl de hystericus in een soort eenmansbandje speelt, heeft de sadist een masochist nodig, en vice versa. Door zijn onderwerping aan het model dat als een obstakel in de weg staat, beeldt de masochist zich in dat hij (of zij) dichterbij een surplus aan 'zijn' of goddelijkheid komt, dat hij achter het obstakel vermoedt. En in zijn rol als vervolger vindt de sadist in de onderwerping van de masochist de bevestiging van de prioriteit en superioriteit van zijn begeerte boven die van de ander. Sadomasochisme is vaak seksueel en theatraal, maar kan ook puur intellectueel en relationeel zijn.

Seksuele relaties zijn onlosmakelijk verbonden met machtsrelaties, van relaties 'op de wip' [sic]. Het mannelijk subject bevestigt zijn macht door erectie en penetratie, het vrouwelijke door absorptie van de ander en door het feit dat de man zich overgeeft aan ejaculatie. De voortijdige ejaculator gooit zijn handschoen in de ring voor het gevecht kan beginnen; hij overschat zijn partner door zo snel mogelijk aan haar voeten te hurken. De masochist gaat verder. Hij onderwerpt zich en ervaart het plezier van totale overgave aan zijn partner, het model, wiens geweld van superioriteit getuigt. De sadist op zijn beurt geniet van de bevestiging van het opleggen van zijn wil aan de ander; het seksuele of fysieke lijden dat hij toebrengt, vindt hem op omdat het zijn superioriteit en overwinning bevestigt, het eigendom van zijn begeerte en de anterioriteit ervan.

Buiten de seksuele arena zien we de sadomasochistische structuur bijvoorbeeld in advertenties. Er zijn er waarin niet langer aantrekkelijke modellen objecten promoten, maar anorectische, arrogante vrouwen, die met 'het boze oog' suggereren dat we een bepaald object begeren – alsof ze ons verbieden het te bezitten en voor zichzelf willen houden. Adverteren heeft zich daar ontwikkeld tot een sadomasochistische relatie met de consument, waarbij het model-obstakel belangrijker is dan het model *an sich*, want wat verboden is, is attractiever dan wat is toegestaan. Waarmee we terugkomen bij het oude Genesis-verhaal.

Interessant is dat de structuur van de interdividuele betrekking (de perfectie van de ander als model, rivaal of obstakel) moet corresponderen met iemands persoonlijke en subjectieve neigingen. Zo reflecteren spiegelneuronen seksuele begeerte als iemand naar een 'normale' pornofilm kijkt, terwijl sommigen mimetisch reageren op sadomasochistische films.

Onderwerping [ ] is nog absoluut bij sodomie, wat de reden is waarom S en Girard over homoseksualiteit spreken in termen van dominant-onderdanig – en dus sadomasochistisch, in de bredere betekenis van het woord - waarbij machtsrelaties verantwoordelijk zijn voor seksuele begeerte. S citeert passages uit DCC: 'De begeerte besluit dat alleen objecten de moeite van het begeren waard zijn die zelf niet tot bezit gemaakt kunnen worden; de enigen die ons kunnen leiden in de keuze van onze begeerten zijn de rivalen die onoverwinnelijk blijken en de vijanden van wie we niet afkomen. [ ] Na modellen in obstakels veranderd te hebben, verandert mimetische begeerte in feite obstakels in modellen [ ] De begeerte zal in toenemende mate de ondergane vernedering en minachting interpreteren in termen van superioriteit van het model.' Er is sprake van een hoge mate van theater: 'De masochist zal de relatie van inferioriteit, verachting en achtervolging waarin hij in gelooft – of die er werkelijk is - willen reproduceren met zijn mimetische model. [ ] Verre van te streven naar lijden en onderwerping, streeft deze imitator in feite naar de virtueel-goddelijke soevereiniteit waarvan de wreedheid van het model suggereert dat die bij de hand is [ ] het seksuele genot maakt zichzelf los van het object [ ] om de echte of ingebeelde beledigingen die model en rivaal toebrengen, op te lossen.'

S ziet in deze fragmenten hoe er een kloof is ontstaan tussen enerzijds begeerte en anderzijds instinct of behoefte. Voorts noteert hij dat het model voor de sadomasochist soms een rivaal, soms een obstakel is. Vanuit de sadist gezien presenteert de masochistische partner altijd het beeld van onderwerpende rivaliteit. S kan weinig klinische voorbeelden geven, al had hij eens de gelegenheid om bij een koppel de uitzet te zien van leer, laarzen, zwepen e.d. De vrouw legde uit dat ze zichzelf moest vermommen, zich moest laten slaan met een zweep (maar niet pijnlijk) door haar echtgenoot, die anders niet kon 'functioneren.' Later moest er een andere man bijkomen om de begeerte van de echtgenoot te blijven opwekken, wat er uiteindelijk toe leidde dat de vrouw er met die ander vandoor ging. De bron van haar begeerte naar deze man lag natuurlijk in die van haar echtgenoot – ze had zich deze eigen gemaakt. In een vergelijkbaar geval vertelde een jongeman te zijn aangeklampt door een echtpaar: een oude militair en een mooie jonge vrouw. Terwijl de militair toekeek, moest de man de liefde bedrijven met zijn vrouw. Na een paar minuten schreeuwde de militair: 'Eruit jij, dan kan ik laten zien hoe het moet!' Waarop hij als militair een demonstratie gaf hoe je een vijand aanvalt.

#### *Messalinism and Don Juanism*

Een van de meest perverse vormen van mimetische begeerte bestaat erin het model een object te ontnemen dat je zelf niet kunt krijgen. Vgl. wat Franse boeren in de oorlog zeiden, wanneer ze een fles wijn hadden leeggedronken: 'Dat is er weer een die de Duitsers niet zullen drinken.' Zo is het ook met moderne Messalina's, die hun minnaar helemaal dol maken en hem vervolgens a.h.w. gecastreerd verlaten, zodat hij oninteressant is voor andere vrouwen. Ook Don Juan doet dat: niet slechts één rivaal wordt beroofd, maar ook alle toekomstige. Wanneer Valmont in *Liaisons Dangereuses* zijn verhouding met Mme de Tourvel verbreekt, is ze voor niemand meer interessant. In Molières Don Juan ziet de hoofdpersoon een boerenechtpaar gelukkig, waardoor hij op de vrouw verliefd wordt, uit jaloezie: hij wil haar vooral onttrekken aan haar echtgenoot – een duidelijke rivaal. De moderne Don Juan wil de vrouw die hij verlaat, onaantrekkelijk maken voor anderen. Uiteraard riskeren Don Juan en Messalina dat ze iemand treffen die niet te verleiden is, met het gevaar dat hun begeerte zich krampachtig fixeert op het verboden object – een onoverkomelijk obstakel. Wanneer ze geconfronteerd worden met weerstand tegen hun charmes, geven ze het niet op zonder een denigrerende houding, zoals de vos in de fabel: 'Die druiven waren waarschijnlijk toch zuur.'

Alles overziend, stelt S vast dat de begeerte alle kanten op kan: normaal, neurotisch, psychotisch, pervers. Bij Don Juanisme en Messalinisme schijnt het tweede brein te reageren door de destructieve onderneming van de rivaal-begeerte affectief en amoreus te bedekken. Op die manier lijkt het alsof Messalina verliefd wordt op de eerste de beste man die ze tegenkomt. Ze is niet echt verliefd, maar verleiden gaat nu eenmaal niet zonder gevoel. Wat ze wil is echter dat de man op haar verliefd wordt, ze brengt zijn gevoelens op het kookpunt - om hem met logische argumenten te verlaten wanneer haar eerste brein aangeeft dat hij 'uitgeput' is. Mutatis mutandis gaat hetzelfde op voor Don Juan. De oorspronkelijke figuren waren aristocraten, tegenwoordig zijn ze gedemocratiseerd. Perverse narcisten, aangetrokken door momenten van intensiteit.

#### *Impotentie, vroegtijdige ejaculatie en frigiditeit*

S had in *The Puppet of Desire* de gelijkenis onderstreept tussen de twee extremen van de interdividuele betrekking: doodstrijd en orgasme. Of men het nu prettig vindt of niet, volgens S is seksuele begeerte bepaald door relaties van agressie en rivaliteit. Iets dergelijks werd ook opgemerkt door Freud, die psychische impotentie karakteriseerde door dissociatie van twee begeerte-componenten: de gevoels- en sensuele stroom in de erotiek. In termen van mimetische psychologie betekent dit dat begeerte altijd doordrongen is van rivaliteit, dat 'op de kop van de munt' zit, met het model op de andere kant.

Om sensualiteit en passie te voeden is opwinding door rivaliteit noodzakelijk, hetzij met een derde partij (jaloerie), hetzij met de partner. In het laatste geval wordt de strijd opgelost in de coitus. Ook in deze paragraaf sluit S aan bij Freud, die had gesteld dat affectiviteit en sensualiteit bij slechts 'een minderheid van beschaafde mensen' samenvallen. Volgens S ontbeert de moderne westerse wereld initiatieprocessen om geweld te temmen en ons vertrouwd te maken met de dood, waardoor we altijd met teveel rivaliteit (Freuds sensuele stroom) zitten of met zoveel affectie dat dit tot impotentie leidt. Over wie aan het laatste lijden zei Freud: 'Waar ze liefhebben, kunnen ze niet begeren, en wanneer ze begeren, kunnen ze niet liefhebben.' Vandaar dat mannen hun toevlucht zoeken bij prostituees en de aanwezigheid van een reële of fictieve rivaal de begeerte stimuleert.

Excessieve rivaliteit kan tot escalatie leiden, waardoor een vrouw penetratie kan ervaren als doorstoken worden met een mes. Daartegenover staat inhibitie: de vrouw wordt sacraal en kan niet meer aangeraakt worden. Anders dan voortijdige ejaculatie bestaat vrouwelijke frigiditeit volgens S in het niet neerwerpen van de wapens. Het vrouwelijke orgasme ziet hij als een gift van de vrouw die haar man liefheeft, dat wil zeggen de man met wie ze de rivaliteit, althans tijdelijk, heeft opgegeven. Wilhelm Stekel [een van Freuds vroege volgelingen] ging er in zijn monumentale werk over frigiditeit vanuit dat dit niet te begrijpen is zonder de voortdurende strijd tussen de seksen in aanmerking te nemen. 'Een koude oorlog' meent S. Daarnaast kan het mannen aan ervaring en techniek ontbreken, schreef Stekel reeds.

S bespreekt een casus van een vrouw, doorverwezen door een uroloog, die bij de coitus altijd pijn ervoer. Haar man onthield zich daarop van seks met haar, maar ze hadden geen oog voor hun conflict – wat er in het derde brein speelde. Bij nymfomanie speelt wat S bij messalinisme besprak: de begeerte om te domineren wordt belangrijker dan het plezier van een orgasme. 'Ik ben verliefd geworden op een man die me eindelijk een orgasme heeft bezorgd, maar ik wil niet afhankelijk worden', zei een vrouw tegen S. 'Daarom ben ik meteen met andere mannen naar bed gegaan om hen te leren wat ik van hem had geleerd.' Frigiditeit en impotentie zijn beide ziekten van begeerte, die krampachtig rivaliseert en hardnekkig gedreven wordt door het obstakel.

#### *Anorexia*

De behoefte is hier volstrekt losgekomen van de begeerte: competitieve passie heeft voorrang op gezondheid. In welk opzicht is anorexia mimetisch? In de eerste plaats om modellen van vrouwelijke schoonheid te imiteren, wat zich als een epidemie verspreidt. Voorts is er competitie: men wil anderen overtroeven in magerheid, dat een doel op zich wordt. Ouders, vrienden en dokters worden als vijanden gezien, obstakels op de weg naar de uiteindelijke overwinning van de mimetische begeerte. De patiënt wil ook macht uitoefenen over de andere familieleden. Ze wordt het centrum van alle aandacht.

#### *Bulimia*

Er zijn volgens S twee soorten patiënten: sommigen hebben anorexia en willen dun worden, maar hun rivaliteitsbegeerte is te zwak, niet absoluut. Ze zoeken een compromis: willen de cake wel en niet eten, wat leidt tot braken na het eten ervan. Er is disharmonie tussen de verschillende breinen. Een psychotherapeut kan de argumenten van het eerste brein versterken, de energie en stemmingen van het tweede brein kalmeren en heroriënteren, en ten slotte de rivaliteit van het derde brein onschadelijk maken.

De andere variant: obese bulimici, die eten om een leegte te vullen en hun angst te sussen. Bij hen overtreft begeerte de noodzaak en verdwijnt het normale instinct van verzadiging.

Permanente honger is een vervanging van begeerte, wat hen gelijk maakt aan drugsverslaafden. De accumulatie van extra ponden doet denken aan obsessieve *hoarders*, voor wie het model een obstakel is waartegen ze aan blijven schuren. Dit type lijkt te passen in de destructurering en decadentie van sommige culturen. Het derde brein is gekoppeld aan

een begeerte die nooit bevredigd wordt, hulp krijgt van het eerste brein, dat permanent kauwen en slikken ritualiseert; bij het onderbreken daarvan produceert het tweede brein angst.

#### *Drug addictions*

De hedendaagse wereld en de gangbare cultuur zijn verstoken van taboe. Daarom ervaren jonge mensen volgens S een gebrek aan begeerte. Niemand verbiedt hun iets in deze permissieve wereld. Wat gezocht wordt in drugs is een vervanging voor begeerte: *lack* 'gemis, tekort, gebrek'. De jongeren zijn zo niet zo zeer uit op plezier of een artificieel paradijs als wel op een zoektocht naar een ervaring die in hen een zelf voortbrengt dat voor het moment non-existent is. Ze zoeken te leven door een structurerende ervaring van begeerte, die de afwezigheid van taboes en autoriteit en de laksheid van hun ouders hen verhinderen te hebben. De verslaving laat een kloof zien tussen generaties. Volwassenen en adolescenten verstaan elkaar niet meer en toch gedragen en praten volwassenen als jonge mensen, terwijl adolescenten van een quasi-volwassenen onafhankelijkheid genieten in hun financiële en seksuele levens. Vanaf de jaren zestig beseft de nieuwe generatie dat hun leven zo verschillend zou zijn van dat van hun ouders dat ze hun eigen levensbeschouwing moesten ontwikkelen, los van de overdracht van kennis door ouders aan kinderen. Met als eerste: precies het tegendeel doen. Deze originaliteit kan authentiek zijn, maar is dat zelden. De generatiekloof verbergt overeenkomst. De troonsafstand van volwassenen en de daaruit voortvloeiende afwezigheid van autoriteit verwijderd de enige bron van stabiliteit om kinderen door het leven te leiden. De symptomen: zwakheid en tegenstrijdigheid van de persoonlijkheid, die beroofd is van een kader en wordt beheerst door toeval en grilligheid, met een deficiënte moraal; onzekerheid, angst onder oppervlakte, met frequent suïcide na een banale moeilijkheid.

*Rites de passage* [m.b.t. ouders en kinderen] zijn verdwenen uit onze cultuur, met name waar het seksualiteit betreft, zodat er geen mogelijkheid meer tot transgressie bestaat. Het mysterieuze – en dus begerenswaardige – is verdwenen. Drugsverslaving is een substituut voor *rites de passage*. Jongeren blijven alleen met hun angst. In oude tijden was de vreselijke ervaring van angst een voorwaarde voor je hergeboorte. Deze ziekte heeft van doen met de afwezigheid van de ontwikkeling van begeerte, van beweging en energie. Vergelijk het met de ontwikkeling van spierkracht: dat gebeurt door weerstand. Zo moet ook wilskracht zich ontwikkelen door oefeningen tegen obstakels en moeilijkheden (taboes en verboden). Wij zijn getuigen van het opduiken van 'ziekten van de begeerte', puur cultureel en verbonden met onze moderne, westerse samenleving. Anorexia en bulimia bestaan niet in arme landen.

## **PART IV The Dialectic of the Rational, Emotional and Mimetic Brains**

### **Chapter 14 The Mimetic Mechanism**

S beoogt met dit boek niet de waarom-vraag te beantwoorden, een valkuil voor veel psychologen. Met klinische en fenomenologische observatie probeert hij de hoe-vraag te beantwoorden, door een nieuwe vorm van psychotherapie. Er zijn al medicijnen voor het eerste brein (neuroleptica) en voor het tweede (tranquillizers, antidepressiva, lithium), maar de uitdaging voor farmacologisch onderzoek is nu om ook voor het derde brein medicijnen te vinden. Waarbij gezegd zij dat geen enkele medicatie liefde en autoriteit kan vervangen, om te ervaren wat toegestaan en verboden is, in een harmonieuze opvoeding die resulteert in een begeerte, geconsolideerd in wilskracht, vanuit een gestructureerd zelf.

Een man die aan de bar aarzelt om een biertje te bestellen, kopieert een ander die krachtig 'Een bier' vraagt. Onschuldig. Maar iemand die altijd de weg van de minste weerstand kiest,

gaat het pad des doods op. In een massa wordt het derde brein verzvolgen door een mimetische stroom, bekoord door gemak. Het nodigt het eerste brein uit, in de slaapmodus te gaan, en bevestigt het tweede brein, dat zich koestert in euforie. In de een-op-een situatie daarentegen produceert het eerste brein, wanneer het de ander als model neemt, empathie, begrip, vriendschap. Het mobiliseert het eerste brein om hem als leraar te beschouwen. Het tweede brein wordt enthousiast, dankbaar etc. Maar neem iemand die in een parkeergarage een lege plek zit, zijn auto daar wil neerzetten - maar vlak voor hem glipt een ander daarin. Een rivaal, zegt het derde brein; het tweede is woedend; het eerste dient deze emotie te kalmeren en te besluiten naar een andere plek te zoeken. Maar de rede heeft niet altijd het laatste woord. Soms wordt het eerste brein meegesleept door het derde, wat leidt tot een beschuldiging aan het adres van de vijand; het tweede brein zorgt voor (depressieve of agressieve) gevoelens daarbij. De verscherping van rivaliteit kan ook escaleren, wanneer het tweede brein heftige gevoelens van jaloezie produceert, aangewakkerd door het derde brein, dat verstikt zit in rivaliteit. Het object van de rivaliteit kan daarbij uit het oog verloren worden, omdat men gefascineerd is door elkaar en door de rivaliteit die verenigt. De rol van het model is fundamenteel in de interdividuele betrekking, die door de wisselwerking van spiegelneuronen het derde brein vormt en de evolutie bewerkstelligt van 'de ander als model' tot de 'ander als rivaal.' Ook Lacan benadrukte bij de analyse van de waanzin het dubbele, driedubbele en multipele karakter dat de vervolgers presenteren in hun rol van het symboliseren van een *echt prototype*. De vervolgers, dat wil zeggen de rivalen, zijn replica's van een reëel model. Er kan hier iteratieve identificatie optreden: als het model een ambtenaar is, kunnen alle ambtenaren vijanden en vervolgers worden. Opmerkelijk is dat bepaalde levensomstandigheden modellen creëren door de concretisering van de mimetische interdividuele betrekking, op grond van de automatische wisselwerking van spiegelneuronen, en het is door mimetische wederkerigheid dat het model zich ontwikkelt tot rivaal of obstakel.

## Chapter 15 Some Clinical Studies

[tekst is meegezonden]

### Conclusion

S vertelt hoe hij geïnteresseerd raakte in Girards theorie: 'Toen ik een kind was en achterin de klas zat, keek ik naar het bord [ ] en begreep ik niet waarom de anderen zagen wat de leraar opschreef en ik niet. Pas op het moment dat mijn ouders zich realiseerden dat ik een probleem met mijn ogen had, kreeg ik een bril.' Later had hij een vergelijkbare ervaring tijdens zijn studie: 'Ik kreeg een psychoanalytische bril, maar zag niet veel beter.' Een cognitivistische bril hielp hem ook niet. Pas toen hij van René Girard een mimetische bril kreeg, 'was ik opgelucht dat ik tenminste symptomen en syndromen helder kon zien, en mimetische patronen in menselijk gedrag kon onderscheiden.'

Het leidt tot een bescheiden benadering van psychotherapie, aangezien alle (in dit boek beschreven) mechanismen onverbiddelijk zijn en de enige manier om je ervan te bevrijden is ze in alle nederigheid te beschouwen. Zoals God de mens schiep naar zijn beeld, de klei levend makend met 'andersheid', zo brengen menselijke wezens elkaar voort, niet alleen genetisch maar ook psychologisch, waarbij het zelf gevormd wordt als een *patchwork* van geïntegreerde anderen, door de geschiedenis heen. Het hardnekkig ontkennen van deze realiteit correspondeert met de 'eerste zonde', die op het punt N neurotisch wordt uitgedrukt en op N' psychotisch. Psychotherapie moet deze realiteit in aanmerking nemen en de kern van deze rebellie tegen de werkelijkheid (gewoonlijk geestesziekte genoemd) integreren. De

praktijk van initiatie moet de geleidelijke metamorfose teweegbrengen die tot wijsheid leidt door de daarop volgende en nooit volledige erkenning van de 'andersheid' waarmee we zijn opgetuigd. De essentie van de *condition humaine* is het managen van deze ondraaglijke 'andersheid'.

Mensen kijken naar de wereld op een subjectieve manier die gevormd wordt door mimetische begeerte – een illusie. Begeerte verandert het eigenlijke aspect van objecten en in Genesis 3 zien we Eva's perceptie van de boom veranderen, wanneer ze geleidelijk wordt gepenetreerd door de mimetische begeerte, gerepresenteerd door de slang. Er kan zelfs een hallucinatoire psychose van begeerte optreden, zodat iemand objecten ziet die niet bestaan, denkt dat de maan van kaas is gemaakt, of zoals Don Quichotte, dat een oude kroeg waarvoor twee prostituees staan te praten, een kasteel is waar twee edele vrouwen onsterfelijke opmerkingen uitwisselen.

Het tegenovergestelde van gekte is niet mentale gezondheid, maar wijsheid: het proces van transformatie (d.w.z. initiatie) waardoor ieder van ons geleidelijk de mimetische mechanismen kan erkennen waarvan men een speelbal is, waardoor iemand de mimetische rivaliteit te boven kan komen waarvan men de gevangene is en waardoor zelfs de meest aanstootgevende en onthutsende mimetische obstakels te vermijden zijn – teneinde in de richting te gaan van een situatie van kalmte, harmonie en vrede in zichzelf en tussen zichzelf en anderen. S meent dat het bereiken van dit type wijsheid het doel was van Socrates, Boeddha, Christus, Krishnamurti, de Dalai Lama en alle grote wijzen. Hij wil daar een wetenschappelijke bijdrage aan leveren, die het mogelijk maakt zich op dat pad te oriënteren, die de therapeut voortdurend feedback geeft over wat hij aan het doen is en hem of haar in staat stelt om verder te gaan met het geleidelijk harmoniseren van de drie functies van het brein.

Sommige technieken of lessen spreken het eerste brein aan, zoals die van Socrates of Krishnamurti. Andere zijn primair gebaseerd op het meester worden of de pacificatie van het tweede brein, zoals Christus ('Hebt elkander lief'), Milton Erickson, J.H. Schulz (van de autogene training, een ontspanningstechniek), Gurdjeff en Boeddha. S heeft het gevoel dat het bewustzijn van mimetische mechanismen en van de automatische oeracties van het mimetische brein, alsmede van het functioneren daarvan, sterk ontbreken in de methodologie die vereist is om tot wijsheid te geraken. De grote wijzen gingen er impliciet van uit dat het derde brein, dat ze niet noemen, voldoende beïnvloed kon worden door de twee andere om wijsheid te bereiken. Het aantal mensen dat van hun leer zou kunnen profiteren, zou aanzienlijk toenemen door inzicht in het bestaan de werking van het derde brein. Een therapeut moet op zoek naar de dode weg die iemand is ingelopen en hem de weg naar wijsheid helpen op te gaan.

Psychoactieve drugs kunnen daarbij helpen. Neuroleptica werken bij hallucinaties en wanen van het eerste brein en bij agressie en geweld van het tweede brein. Tranquillizers zijn van invloed op de angst in het tweede brein; ook antidepressiva werken op het tweede brein, in het bijzonder op de Hypothalamus-hypofyse-bijnier-as (HPA: *Hypothalamic-Pituitary-Adrenal axis*), waarop ook normothymica zoals lithium werken, die de stemming stabiliseren en manische of depressieve bipolaire zwenkingen voorkomen. Voor het derde brein zijn nog geen medicijnen ontwikkeld.

Wat de vorming van het zelf aangaat: vergeten is gezond en normaal, maar wijsheid ligt in erkenning. Wie niet in staat is 'normaal' te zijn, zal de beproeving van rivaliteit ervaren. Tegenwoordig is het uitvoeren van psychiatrie steeds moeilijker voor jonge psychiaters, omdat er zoveel scholen zijn, omdat DSM & CIM simplificeren en inhumain zijn, omdat psychoanalyse niet op alle vragen een antwoord heeft en cognitivisme weliswaar bruikbaar is bij fobieën en obsessies, maar inefficiënt bij andere pathologieën. Bovendien wordt het voorschrijven van medicatie steeds delicates voor artsen, gezien alle regels en claims. Na de

euforie van de jaren '60, '70 en '80 over nieuwe medicijnen worden patiënten nu achterdochtiger: soms is men banger voor de behandeling dan voor de ziekte, waarmee een oud idee terugkeert: het ontkennen van geestesziekte. Psychiaters behoeven kennis van menselijke relaties, vanuit filosofisch, psychologisch, antropologisch en etnologisch gezichtspunt. Ze moeten ook aan zichzelf werken om hun eigen passies meester te worden, d.w.z. de mimetische mechanismen waarvan ze speelbal zijn. Ze kunnen alleen hun patiënten helpen als ze hen vóór zijn op het pad van wijsheid en rivaliteitsbesef – met een ander als model en zo min mogelijk als rivaal of obstakel. De wijze weg van de begeerte leidt tot een voorkeur voor wat men heeft in plaats van voor wat men niet heeft, en in alle omstandigheden tot het afwijzen van vergelijkingen tussen wat men zelf heeft en wat de burens hebben. Zo kan de wijsheid van de psychotherapeut model worden voor de patiënt. De interdividuele betrekking met de patiënt is dan zo vrij mogelijk van rivaliteit en *skandalon*, waardoor deze geïnspireerd wordt in zijn relatie met anderen.

Op humoristische wijze is dit alles al gezegd door Voltaire in *Candide*. De grote romanschrijvers zijn betere psychologen dan de officieel erkende. Candide wilde Cunégonde niet trouwen, maar de brutaliteit van de baron deed hem besluiten er wel werk van te maken. Lacans patiënt Aimée over haar verloofde: 'Als ik hem niet neem, dat doet een ander het.' Candide ontmoet een Turkse heer, die zich buiten openbare aangelegenheden houdt en leeft van de verkoop van het fruit in zijn tuin. Candide vermoedt dat hij een enorm landgoed heeft. 'Slechts 25 hectare', zei de Turk, 'ik werk er met mijn kinderen. Werk voorkomt drieërlei kwaad: verveling, ondeugd en wensen.' Candide merkt op dat de man een beter lot heeft 'dan de zes koningen met wie we mochten eten.' Ook Rousseau voelde het gevaar van rivaliteit (zie hierboven hoofdstuk 11), maar hij maakte het privébezit daarvoor verantwoordelijk, terwijl de basis ervan het vergelijken van bezit is. Voltaire daarentegen zag in dat het cultiveren van je eigen tuin je ervan weerhoudt deze met andere tuinen te vergelijken en dat het een remedie is voor droefheid, afgunst, jaloezie. Concentratie op werk voorkomt dat; gepensioneerden die jaren dromen van alles wat ze willen ondernemen als ze niet meer werken, raken niet zelden depressief omdat hun motivatie of begeerte ontbreekt: ze doen niks en de gevallen van Alzheimer nemen toe. Toen God de mens in de tuin van Eden plaatste, vroeg hij hem niet te werken, maar slechts te leven in het licht van God – met de simpele regel: eet niet van die boom. Mimetische begeerte heeft allerlei problemen, pijn en ongeluk voortgebracht. En we kunnen alleen aan onszelf werken om de mimetische mechanismen te ondermijnen, het pad op naar geluk.

De erkenning dat we op een gegeven moment iemand als model hebben genomen, dat we hem hebben benijd en dat hij onze rivaal is geworden, is therapeutisch. Zie *Le chagrin* van Lionel Duroy: 'Zo lang als ik me kan herinneren was mijn oudere broer een meester wiens hart ik moest veroveren om plezier, geluk, het leven zelf te bereiken.' Het verhaal toont een *prise de conscience*, een plotseling zich realiseren van het gedrag van een ander in jezelf, dat affectie of afwijzing ten gevolge heeft. Door het je bewust worden van de invloed van het model wijs je die invloed af, weiger je nog langer te imiteren en doe je het omgekeerde om alle overeenkomst te vermijden.

Op dit punt van zijn betoog aangekomen erkent S dat 'wij, u als lezer en ik die dit boek geschreven heb, louter ons eerste, cognitieve brein gebruikt hebben.' Maar misschien voelden sommige lezers zich empathisch *in tune* met mijn ideeën of reageerden ze negatief. Deze reacties in het derde brein brachten respectievelijk positieve en negatieve gevoelens voort in het tweede brein. Hoe onbelangrijk dat ook moge zijn, in de therapeutische context is dit van het grootste belang. Zijn psychoanalyse en cognitieve therapie op het eerste brein gericht en Janovs *primal scream* op het tweede brein, als we over het derde brein spreken, is het enige gereedschap dat we hebben onszelf. De ontdekking van spiegelneuronen leerde ons het

doorslaggevende belang van wederkerigheid, zodat glimlachen, vriendelijkheid en beleefdheid een spiegelgedrag bevorderen waardoor samenleven mogelijk, zelfs plezierig wordt. Lachen is bijzonder interessant vanuit interdividueel opzicht. Het kan cynisch, ironisch, spottend en agressief zijn, vernedering bevatten en haat, maar samen lachen kan vriendschapsbanden versterken. In psychotherapie duidt het meestal op voortgang. Toch is de enige vorm van psychotherapie die direct op het derde brein is gericht klassieke hypnose, waaraan tal van vormen van psychotherapie zijn ontleend: Schultz' autogene training, geleid dagdromen, EMDR (*eye movement desensitization reprocessing*), Ercksonse hypnose etc. De begeerte D van de hypnotiseur is leidend, waardoor d (van de patiënt) verdwijnt. De ontbinding van het zelf s is te vergelijken met een doodstrijd, een initiatie die het ontstaan van het ik onthult, teweeggebracht door begeerte en het verdwijnen ervan wanneer de begeerte die het produceert wordt vernietigd en vervangen door een andere begeerte. Als het gewone zelf s verdwijnt, is dat gelijk aan een 'rituele dood'. In de volgende stadia van de trance produceert begeerte D, die van de hypnotiseur, een nieuw zelf s' in de patiënt. Dit zelf wordt wakker, de somnambulistische staat. Het nieuwe s' kan zich het gebruikelijke zelf s herinneren, omdat het later is gekomen. Na de trance kan s zich s' niet herinneren, omdat het bestaan ervan in de toekomst ligt. Opmerkelijk is dat s ritueel door de dood gaat en een resurrectie meemaakt. Op de knooppunten N en N' ervaart het de geleefde realiteit van fysieke tijd, de prioriteit van D boven d, d.w.z. de geboorte van een nieuwe begeerte. Het onthult de werking van het derde brein, het ontstaan van de eigen begeerte en het eigen zelf. De hypnotische ervaring zou zodoende gebruikt kunnen worden als een initiatie in de waarheid en de werkelijkheid van de interdividuele betrekking en op N en N' de schade herstellen, veroorzaakt door het model als een rivaal of een obstakel te nemen. Als psychotherapie in de richting gaat, de patiënt afhankelijk te maken van de therapeut, is dat het gevaarlijke pad van de minste weerstand. Vgl. de woorden van Stefan Zweig waarin hij waarschuwt voor het vermijden van het zware denkwerk. Profeten die veranderen in theocratische, politieke of militaire dictators (zoals sommige hypnotiseurs of therapeuten, verleid door de behoefte aan leiding van hun patiënten), worden goeroes en glijden weg op het hellend vlak dat leidt tot machtsmisbruik. Freud schreef eens: 'De hypnotische relatie is een massa met slechts twee deelnemers.' Het soort hypnose dat je vindt in carnaval, muzikfestijnen of op televisie is zonder object.

Psychotherapie is in feite een weg naar wijsheid; meditatie, 'de kracht van het nu' is belangrijk – het model loslaten en het zelf tot resurrectie laten komen. Het uitdrijven van doodsangst is het grote probleem dat mensen obsedeert, of ze dit zich nu wel of niet realiseren. Daarom is initiatie van belang: niet de adolescent sterft, maar de adolescentie. Veel psychiatrische patiënten zijn niet alleen bang om te sterven, maar ook om te leven. De actieve ontkenning van andersheid op N en de claim van de anterioriteit van verlangen op dat van een ander op N' vormen een actieve weigering om de realiteit te erkennen, d.w.z. het leven. De psychotherapie die je 'mimetisch' of 'interdividueel' zou kunnen noemen, beoogt patiënten gerust te stellen en hen ertoe te leiden zich aan het hier en nu te verbinden en vervolgens in vertrouwen voorwaarts te gaan. De psychotherapeut dient daarbij de andersheid van zijn eigen verlangen onder ogen te zien, na zelf verschillende ervaringen van initiatie te hebben ondergaan.